

tidsskrift.dk

To studier over problemer fra Christian II's tid

Historisk Tidsskrift, Bind 14. række, 2 (1981)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_14rk_0002-PDF/hto_14rk_0002_76690.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=76690>

pdf genereret den : 28/5-2008

To studier over problemer fra Christian II's tid

AF

MIKAEL VENGE

1. Erik Valkendorfs skrift om Finmarken

Besøgende i Trondheims domkirke får endnu i dag forevist den danskfødte ærkebiskop Erik Valkendorfs våben i den skønne ottekantede buegang, oktagonen, der omgiver højaltret og Hellig Olavs grav. I sit kortvarige archiepiscopat 1511–12 synes Erik Valkendorf virkelig i flere henseender at have gjort sig fortjent af sit stift og sin domkirke. Udover at sætte den forfaldne katedral i stand optrådte han som en energisk og nidkær hyrde, både hvad angik sjælesorgen og hævdelser af stiftets økonomiske interesser. Her skal blot peges på hans indsats for at håndhæve ærkestiftets myndighed over dets atlantiske og arktiske dele. Det tabte Orkney søgte han at generhverve, og i opdagelsernes ånd indsamlede han oplysninger om sejlruiter og forberedte en ekspedition til Grønland, som han imidlertid ikke nåede at iværksætte.¹

Erik Valkendorf har også forfattet et fængslende lille skrift på latin, der skildrer den fantastiske natur og de særegne levevilkår i det fjerne Finmarken, som han oplevede under en visitats. I sit værk om de nordiske folk, »*Historia de gentibus septentrionalibus*«, der udkom i 1555, henviser Olaus Magnus til Valkendorfs beskrivelse og citerer nogle oplysninger om søuhyrer. Han bemærker videre, at skriftet blev sendt til pave Leo X »omkring 1520«, og at Valkendorf ved samme lejlighed sendte paven et nedsaltet hoved af »et andet« søuhyre² — altså næppe af den skrækindjagende kæmpeblæksprutte, som han netop har beskrevet.

Olaus Magnus' korte omtale var nærmest et kuriosum indtil slutningen af forrige århundrede. Da havde den svenske historiker Karl Henrik Karlsson det store held at finde selve det lille skrift i Vatikanets arkiv. Skriftet er egentlig anonymt, men stemte så fortrinligt med Olaus Magnus' bemærkninger og blev ordret citeret i hans værk, at Karlsson uden tøven identificerede det med Valkendorfs skrift.³ Ydermere viste det sig, da den norske historiker Gustav Storm i Videnskabselskabet i det daværende Kristiania forelagde Karlssons fund, at Finmarkens-beskrivelsen var skrevet med en velkendt skriverhånd fra Erik Valkendorfs kancelli, således at ingen tvivl kunne være mulig.⁴

¹ L. Hamre, Erkebiskop Erik Valkendorf. Oslo 1943, s. 47–53.

² Olaus Magnus, *Historia om de nordiska folken*, udgivet af J. Granlund. 4. Sthlm. 1976, s. 216 (21. bog, 5. kapitel).

³ Det norske geografiske selskabs aarboeg XII, 1900–1901. Kristiania 1902, s. 1.

⁴ Sst., s. 2. Få år tidligere – 1895 – havde Storm udgivet og kommenteret de eneste hidtil kendte samtidige beskrivelser af Norge i det 16. århundrede i *To norske historisk-topografiske skrifter fra 1500-tallet* (genoptryk u. st. 1968).

Det er da heller ikke denne identifikation, der skal anfægtes her, men blot i al beskedenhed omstændighederne omkring skriftets tilblivelse. I den forståelige begejstring over fundet er en lille, men væsentlig detalje blevet overset: Olaus Magnus' bemærkning indeholder en fejl. Erik Valkendorf kan ikke have sendt sit skrift til Leo X, eftersom det åbentlyst er blevet til i Rom. Ærkebispens nåede som landflygtig Rom omkring kyndelmisse 1522 og døde her den 28. november samme år.⁵ Indenfor dette snævre tidsrum falder skriftets tilblivelse. Leo X døde imidlertid allerede den 1. december 1521, flere måneder før Erik Valkendorf nåede Rom.⁶

At Finmarkens-beskrivelsen er skrevet i Rom, hvor ærkebispens døde, og skriftet blev fundet, er vel på forhånd ret sandsynligt. Intet i selve teksten antyder, at der skulle være tale om et brev til Leo X.⁷ Faktisk er beskrivelsen slet ikke formet som et brev, men som et videnskabeligt, geografisk arbejde. Overskriften lyder i oversættelse: En kort og summarisk beskrivelse af Nidaros stift og særligt af den del af dette, som kaldes Finmarken (»Findmarkia«), det yderste landskab mod nord i kristenheden. Skriftet er uden nogen form for datering. Det blev fundet blandt papirer fra 1530'erne, og der kan ikke være tvivl om, som det allerede er nævnt, at det er skrevet af Erik Valkendorfs skriver, men selv nævner skriftet ingen navne. Kun indirekte fremgår det, at forfatteren var ærkebiskop i Nidaros, som Trondheim betegnedes i middelalderen, og at skriftet er stilet til en pave. Hvilken pave siges ikke.

Identifikationen af skriverhånden har vel bortvejret enhver tvivl om, at Olaus Magnus' oplysning var korrekt. Her er det imidlertid blevet overset, at netop denne skriver fulgte ærkebispens i landflygtigheden. Han har således skrevet Erik Valkendorfs brev til det danske rigsråd, dateret Rom den 13. februar 1522.⁸ Brevet indeholdt et lidenskabeligt forsvar for ærkebispens sag, iblandet voldsomme beskyldninger imod Sigbrit for trolddomskunster og andet. For os er hovedsagen,

⁵ L. Hamre, *anf. arb.*, s. 110–14.

⁶ L. Pastor, *Geschichte der Päbste seit dem Ausgang des Mittelalters* 10.–12. Aufl. IV, 1. Freiburg im Breisgau 1928, s. 344.

⁷ Beskrivelsen er trykt, oversat og kommenteret i *Det norske geografiske selskabs aarbog* XII, s. 4–23, hvortil én gang for alle henvises. Tillige med indledningen er teksten også udsendt som særtryk under titlen *Finmarkens beskrivelse*. Brev til pave Leo den 10de fra erkebiskop Erik Valkendorf, udgivet af K. H. Karlsson og Gustav Storm. Den følgende argumentation er i øvrigt allerede foregrebet i et lident, næppe synderlig udbredt skrift af mig, Christoffer Valkendorf. *Indbydelsesskrift til 450 års festen for Christoffer Valkendorfs fødsel*. Kbh. 1975, s. 2, 14.

⁸ Trykt i *Diplomatarium Norvegicum* I, s. 766 ff., jf. Storms bemærkninger i indledningen til *Finmarkens-beskrivelsen*, s. 2. Mærkværdigvis er brevet overleveret i efterfølgeren Olav Engelbrektssøns arkiv og findes altså nu i det norske rigsarkiv (se *Vejledende arkivregistraturer* XV, München-samlingen, ved Emilie Andersen. Kbh. 1969, s. 122) og ikke, som man ville vente, blandt det danske rigsråds eller Christian II's papirer. Det er vanskeligt at forestille sig, hvorledes det under normale forhold skulle kunne havne her. Måske er brevet ikke blevet afleveret og af budbringeren, en af de norske gejstlige i Erik Valkendorfs følge, blevet ført til Trondheim. Men påskriften, som vel må være af Hans Mikkelsen, tyder unægteligt på, at brevet er nået frem, og at rigsrådet pligtskyldigst har afleveret det til Christian II, svarende til fremgangsmåden med Ove Billes brev til det sjællandske råd (*Vejledende arkivregistraturer* XV, s. 59 pkt. 42).

at det hermed er dokumenteret, at skriveren af Finmarkens-beskrivelsen var til stede i Rom i 1522. Han menes i øvrigt at være identisk med kannik Thorfinn Olufsson, der endte sine dage som sognepræst i Stjørdalen.⁹ Denne mand kan have fungeret som ærkebispens sekretær i landflygtigheden, men om hans andel i beskrivelsens tilblivelse er det næppe muligt at skønne. Dog mærker vi os, at beskrivelsen indeholder flere danske navneformer, således at ærkebispens forfatterskab synes hævet over tvivl.¹⁰

Hvis beskrivelsen virkelig var blevet sendt til Rom i Erik Valkendorfs velmagtsdage, måtte vi forvente, at den havde været ledsaget af et brev — ikke mindst for at begrunde det nedsaltede gespenst, der i følge Olaus Magnus fulgte med skriftet, og hvortil der ingen hentydninger findes i teksten. En sådan skrivelse er imidlertid ikke bevaret. Tænker vi os derimod, at skriftet er affattet i Rom, er sagen klar. Vi ved, at Erik Valkendorf plejede nær omgang med pavehoffet. Det var simpelthen formålet med hans rejse at indbringe sin sag for kurien. I brevet af 13. februar nævner han udtrykkeligt »alle de kardinaler«, som han har opsøgt, og citerer det samstemmende, positive svar, de har givet.¹¹

En personlig overrækkelse, eller rettere en planlagt personlig overrækkelse, idet Finmarkens-beskrivelsen nødvendigvis må være blevet skrevet inden overrækkelsen, ville stemme med skriftets form. Den norske ærkebiskop har været en velkendt skikkelse ved pavehoffet, og hele hans situation har stået paven og kardinalerne klar, således at en yderligere introduktion i selve skriftet var overflødig. Den nye pave, Hadrian VI, som blev Leo X's efterfølger og holdt sit indtog i

Kan det tænkes, at brevet simpelthen er blevet galt placeret? Olav Engelbrektssøns arkiv indgik jo fra 1537 i Christian II's arkiv i udlændigheden, den senere München-samling, som i 1830 blev ført til Norge. Ved den norske ordning af samlingen har man måske i højere grad heftet sig ved, at brevet var skrevet af Trondheims ærkebiskop end ved adressaten, det danske rigsråd (jf. H. J. Huitfeldt-Kaas' bemærkninger om maltrakteringen af München-samlingen i det svenske HT 1892, s. 364).

⁹ Se Storms indledning, s. 2. Blandt ærkebispens hjælpere i Rom navngives Thorfinn Olufsson ganske vist ikke. Udgiverne af den såkaldte Olav Engelbrektssøns jordebog, som skulle knytte forbindelsen mellem Thorfinn Olufsson og den anonyme skriverhånd, nævner heller ikke med et ord Storms hypotese, hvilket vel må opfattes som et dementi (se indledningen om hånd C i Olav Engelbrektssøns jordebog, udg. af Chr. Brinchmann og J. Agerholt. Oslo 1926, s. 15 ff.).

Som Erik Valkendorfs skriver og sekretær nævnes udtrykkeligt den nederlandske gejstlige Adrian Heyda fra Liège stift (Diplomatarium Norvegicum XVII, s. 736 ff.), men deres bekendtskab stammer vel først fra landflygtigheden. Tilsyneladende har en norsk gejstlig fra ærkestiftet, Hans Mikkelsøn, været Erik Valkendorfs nærmeste medarbejder. Han nævnes i hvert fald efter hans død som hans sekretær og særlige ven, og til ham overdrog paven den dødes få ejendele mod, at han betalte hans gæld (Diplomatarium Norvegicum XVII, s. 738-42). Muligvis fulgtes Erik Valkendorf også af sin nabo, rigshofmester Niels Henrikssøn (Gyldenløves) søn, Henrik Nielssøn, som netop under ærkebispens ophold i Rom opnåede dispensation for sin uægte fødsel (Diplomatarium Norvegicum XVII, s. 743 f.) — med Ib-sens bekendte fru Inger til Østråt havde Niels Henrikssøn, som det vil vides, kun døtre. Brevet kan imidlertid også være blevet udvirket af Erik Valkendorf selv.

¹⁰ Se Storms kommentar s. 19 f. om udtrykkene skørbug og rosmer (hvalros).

¹¹ Diplomatarium Norvegicum I, s. 769, citeret af C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie 3, II. Kjbh. 1867, s. 125.

Rom den 29. august 1522,¹² var en gammel bekendt af Erik Valkendorf,¹³ hvilket yderligere forklarer den formløse reference til pavens person, der findes i skriftets sidste sætning. Det må være til ham, at Erik Valkendorf har forfattet sit skrift.

Den personlige overrækkelse ikke blot forklarer formen. Skriftet forudsætter i virkeligheden et personligt bekendtskab mellem forfatter og modtager. Endskønt det er anonymt, er det skrevet i jeg-form, og der tales som en given sag om »vort« folkesprog. Når der videre berettes om ærkebiskoppens oplevelser under visitatsrejsen — om sejladsen til Vardøhus og et møde med de farlige »troidhvaler«, om et andet søuhyre, der nærmede sig hans skibe, mens han selv var i land for at celebrere messen i byen Makur og om hans virksomhed for at kristne lapperne — er det klart, at Valkendorfs egen person forudsættes bekendt.

De ydre omstændigheder omkring skriftet tillige med form og indhold peger altså samstemmende på, at Erik Valkendorfs skrift om Finmarken er blevet skrevet i Rom indenfor tidsrummet februar–november 1522 og i forventningen om, at den nye pave ville læse det. Det er underligt, at skriftets udgivere, Karl Henrik Karlsson og Gustav Storm, ikke var opmærksomme på denne mulighed. Storm lader i det mindste ikke til at have været tyngt af Olaus Magnus' autoritet, når han om dennes tidsfæstelse af skriftet bemærker: »maaske efter Gjætning«.

Særlig mærkeligt bliver det, når vi ser, at skriftets romerske baggrund faktisk fremtræder temmelig utilsløret i selve teksten. Det er ikke tidligere blevet observeret, at skriftet indeholder en række direkte paralleller til romerske og italienske forhold, der naturligt må forklares ved, at det er blevet til i Rom. Det gælder afstande, der konsekvent anføres i italienske mil, og det gælder de meteorologiske forhold. Kulden i Finmarken omkring Skt. Hans sammenlignes med kulden i Rom juledag, og midnatssolens stilling 19. juni, som Erik Valkendorf oplevede den på Vardøhus, jävnføres med solens stilling i Italien 3–4 timer før solnedgang. Når han videre om det vanskelige ved at skelne mellem nat og dag forklarende udbryder: »Thi man har der ikke urværker til at angive tiden«, tænker han lige så åbenbart på det kultiverede Rom. Al respekt for det middelalderlige Trondheim, men ure har næppe været et almindeligt syn. En lignende ytring, der viser hen til romerske tilstande, er denne: »I Finmarken hersker aldrig pest«. Netop i 1522 hærgedes Rom af pest.¹⁴

Opfattelsen af skriftets tilblivelse er ikke uden betydning for fortolkningen af det. Den norske historiker Lars Hamre skrev i sin studietid en fortrinlig Erik Valkendorf-biografi, som naturligvis også behandler Finmarkens-beskrivelsen. Mens Karlsson og Storm vist nærmest gik ud fra, at ærkebispen havde været drevet af rent geografisk-videnskabelig interesse, forestillede Hamre sig, at der kunne være et videre politisk sigte med skriftet.¹⁵ I denne forbindelse pegede han på sagen om den pavelige afladshandler Arcimbold og hans konfiskerede midler,

¹² L. Pastor, *anf. arb.* IV, 2, s. 49.

¹³ Se henvisningen til deres bekendtskab i Erik Valkendorfs brev af 13. februar 1522, *Diplomatarium Norvegicum* I, s. 769, jf. C. F. Allen, *anf. arb.*, s. 122.

¹⁴ L. Pastor, *anf. arb.* IV, 2, s. 45, 70–74.

¹⁵ L. Hamre, *anf. arb.*, s. 60–67.

der verserede omkring 1520. Skriftet skulle da illustrere dels de store vanskeligheder ved at færdes i stiftet og dels stiftets svage økonomi. Det er klart, at denne forklaring falder bort, efter at det har vist sig, at Erik Valkendorf har forfattet beskrivelsen i Rom. Det er heller ikke let at se forbindelsen. Hamre kan ikke have særligt høje tanker om Erik Valkendorfs personlighed, som han ellers skildrer så nobelt, når han kan se Finmarkens-beskrivelsen som et udslag af en studerpranger-mentalitet!

Lars Hamres tanke om, at Erik Valkendorf kan have haft andre motiver til at forfatte sit skrift end de rent videnskabelige, er uden tvivl rigtig, blot bør vi næppe anfægte selve skriftets integritet. Finmarkens-beskrivelsen lyser af en oprigtig stolthed over at kunne gøre rede for de særegne forhold i kristenhedens nordligste forpost, der måtte formodes at interessere den nye pave, en højt kultiveret gejstlig humanist. Det eksotiske er utvivlsomt skriftets hovedsigte — ikke at vække forestillinger om armod og utilgængelighed. Tværtimod lægger Erik Valkendorf ingenlunde skjul på, at Finmarken var inde i en stærk økonomisk ekspansion med en blomstrende fiske-eksport. Om hvalrossens stødtænder hedder det ganske nøgternt, at de var meget kostbare og blev solgt for høje priser til russerne.

Derimod kan Erik Valkendorf naturligvis meget vel have næret bagtanker ved at forfatte sit skrift, om end selve beskrivelsen er redelig nok. I grunden er det forbavsende, at han i en presset situation og indenfor et ganske kort tidsrum har kunnet levere denne fuldendte lille latinske fremstilling. Det er ikke utænkeligt, at han førte materiale med sig fra Norge. Sine fleste ejendele måtte han imidlertid sende tilbage til Trondheim — det gjaldt de ærkebiskoppelige klenodier — eller efterlade i Karteuserklostret ved Amsterdam, inden han vovede sig ud på færd over Alperne i vinteren 1521–22.¹⁶ Om sin tilstand i Rom oplyser han i brevet til det danske rigsråd, at han følte sig tyngt af alder og dårligt helbred,¹⁷ men det kan selvfølgelig være overdrevet.

Christian II's advokat ved kurien blev selvsagt højst forundret over at se Trondheims ærkebiskop dukke op i Rom og fulgte hans færd med nogen mistænksomhed.¹⁸ Omvendt kan mødet med advokaten, den senere kansler Klaus Pedersen, ikke have været Erik Valkendorf behageligt. Økonomisk var hans situation også anspændt. Allerede i Nederlandene havde han måttet optage lån og ved sin død den 28. november efterlod han sig gæld.¹⁹ Måske var det af økonomiske grunde, at han delte herberg med en anden gejstlig, Antonius von Fürstenberg, der ligesom han selv var fordrevet af danske myndigheder.²⁰ Da efterfølgeren Olav Engelbrektssøn i 1523 var i Rom for at sikre sig palliet, boede han på hotellet »Det gyldne Hoved« — absolut standsmæssigt, at dømme efter vær-

¹⁶ Se de fortegnelser over hans efterladte ejendele, der kendes fra 1524–25, *Diplomatarium Norvegicum* VII, s. 600 f., 630 ff., jf. 633 ff. og de testamentariske bestemmelser s. 547 f. Om de kostbarheder, der blev sendt til Norge, se bd. VIII, s. 495.

¹⁷ Sst. I, s. 766.

¹⁸ Sst. XVII, s. 1283 f., *Acta Pontificum Danica* VI. Kbh. 1915, s. 382 f.

¹⁹ *Diplomatarium Norvegicum* VII, s. 547 f., III, s. 787, XVIII, s. 741 f.

²⁰ Dette oplyses i Klaus Pedersens brev (se note 18). Om Antonius Fürstenberg, se *Kirkehistoriske Samlinger* 2. r. IV, s. 465 ff.

tens hengivne skrivelse til ham.²¹ Erik Valkendorfs herberg har nok været mere beskedent.

I dette beskedne herberg er Finmarkens-beskrivelsen blevet til. Erik Valkendorfs biograf, Lars Hamre, har påvist, at beskrivelsen er skrevet i den italienske historieskriver og humanist Flavio Biondo's ånd,²² hvilket — efter det fremførte — ikke kan overraske. Måske vil en analyse af skriftet afsløre et klassisk forlæg. Tilsyneladende følger Valkendorf et bestemt skema. Først omtales terræn, vegetation og erhvervsliv. Dernæst beskrives udførligere de meteorologiske forhold: klimaet, solens højde, nedbør og vinde, og til sidst fremføres forsigtigt nogle sagnagtige træk. Som den drevne publicist har Valkendorf her et par sensationer i baghånden. I denne skriftets afsluttende del mere end antyder han, at selve skærsilden befandt sig i en afsides egn af Finmarken — en oplysning, der måtte formodes at interessere vide kredse ved pavehoffet. Desuden skildrer han knapt, om end næppe mindre livagtigt end senere Johs. V. og Thit Jensen, hvorledes det gik for sig, når en af Finmarkens synske indbyggere faldt i trance og så afdøde lyslevende for sig. Disse fra en teologisk synsvinkel betænkelige træk er naturligvis omgærdet med alskens forbehold, der tjener takkeligheden, men også — tilsigtet eller utilsigtet — ægger læserens nysgerrighed efter yderligere oplysninger.

Vi ser, at skriftet er påvirket af det akademiske miljø i Rom, og at det med sin nøgterne og kontante fremstilling sandsynligvis afspejler en eksisterende interesse for fjerne, ukendte egne, som den landflygtige ærkebiskop har forefundet i de romerske cirkler, han færdedes i.²³ Med disse betragtninger nærmer vi os atter spørgsmålet om en personlig tilskyndelse for Erik Valkendorf til at forfatte Finmarkens-beskrivelsen. Naturligvis kan der kun være tale om formodninger, men det var nærliggende at tænke sig, at ærkebispens har ønsket at fremtræde som en humanistisk og videnskabeligt dannet kirkefyrste og i det hele taget at skabe opmærksomhed omkring sin person. Thi at det, alle gamle venskaber til trods, ville blive uhyre vanskeligt at forcere Vatikanets forgemakker, må tidligt have stået klart for ham.

Mere end et halvt år måtte han tilbringe i Rom med uroligt at afvente Hadrian VI's komme fra Spanien. Ventetiden slæbte sig af sted. Af sikkerhedsgrunde vovede den nyvalgte pave hverken at rejse over land igennem det fjendske Frankrig eller at styre over det åbne hav, hvor tyrkerne huserede.²⁴ I stedet fulgte den pavelige flåde møjsommeligt Middelhavets kystlinie forbi Marseille og ned langs Italien. Sandsynligvis er det i denne ventetid, at Erik Valkendorfs skrift

²¹ *Diplomatarium Norvegicum* VII, s. 615 f., jf. s. 563 f.

²² L. Hamre, *anf. arb.*, s. 60 f.

²³ Her kunne peges på den velkendte oplysning om, at den tyske kartograf Jacob Ziegler modtog underretninger i Rom af bl. a. Erik Valkendorf (se L. Daaes artikel, En bemærkning om Jacob Ziegler i det norske HT 2. r. VI, 1888). Zieglers værk *Schondia* udkom i Strassbourg 1532 og indeholdt et Nordens-kort (gengivet i Bo Bramsen, *Gamle Danmarkskort*. Kbh. 1975, s. 37), hvor både Trondheim, Vardøhus og adskillige andre nordnorske lokaliteter er anført.

²⁴ L. Pastor, *anf. arb.* IV, 2 s. 39 ff.

er blevet til — som en slags terapi, kunne vi måske tilføje, udover hvilke andre forventninger han kan have knyttet til det.

Omsider den 28. august 1522 i uroligt vejr kastede flåden anker ved Ostia. Hadrian blev sat i land i en lille båd og modtoges af en større folkemængde. Den følgende dag holdt han, som allerede nævnt, sit indtog i Rom.²⁵ For den landflygtige norske ærkebiskop tegnede sagerne imidlertid ikke meget lysere. I den første tid belejredes Hadrian af kardinalerne, og i begyndelsen af september brød pesten ud med fornyet styrke, efter at have murret hele sommeren i den lummerhede Tiber-stad.²⁶ I oktober forværredes pesten yderligere, dødeligheden steg foruroligende og næsten alle kardinaler flygtede fra Rom. Den heroiske Hadrian gav audienser ud af vinduet fra Belvedere-lysthuset, som Innocents VIII havde opført på Mons Geretulus i Vatikanets baghave. Måske har Erik Valkendorf stillet sig i kø med sin Finmarkens-beskrivelse knuget ind til sig.

Forkontorerne nåede han i hvert fald frem til, som det ses af dispensationen til Henrik Nilssøn af 6. oktober, og efter hans død siges det i et pavebrev, at han for sin kirkes frihed måtte udstå en sørgelig landflygtighed samt farer til lands og til søs, hvilket i det mindste anerkender hans eksistens.²⁷ I et andet pavebrev omtales han som »*prelatus noster domesticus*«²⁸ — vor prælat, som boede her i Rom. Derimod ser det ikke ud til, at der har været taget skridt til at behandle hans sag, inden han døde. Vi ved end ikke, om Hadrian nogensinde fik læst Finmarkens-beskrivelsen, blot at den havnede i Vatikanets arkiv.

2. *Relatrix Sibrecht*

Blandt andre skatte gemmer Danmarkshistorien en raritet, som næppe noget andet europæisk land kan opvise magen til: en kvindelig »statsmand«. Sandt at sige værdsatte vore forfædre heller ikke rigtigt fænomenet, mens det stod på. Tværtimod blev Sigbrit (thi hende sigtes der til) i sin samtid genstand for et inderligt had, ikke blot i Danmark, men i hele Nordeuropa — et had, der beredte hende mange års pinefuld flygtningetilværelse og til sidst et tragisk endeligt uden, at det juridiske grundlag for at forfølge hende fremstår klart. Selve hadets intensitet synes at have været nok.

At Sigbrits køn og fremmede herkomst har spillet en rolle for intensiteten, turde høre til de sikre formodninger, uanset at dette enstemmigt hadefulde syn på hendes person for en stor del bundede i propaganda. Grobunden har været til stede, hvilket blot ikke gør Sigbrits stilling mindre mærkværdig. Vi kender andre udlændinge, der på forskellig vis har gjort sig gældende i dansk politik, således Struensee. Fælles med ham har Sigbrit sit onde eftermæle og endeligt. Som i Struensees tilfælde var det heller ikke en normal embedsmandskarriere, der

²⁵ Sst. IV, 2, s. 46 ff.

²⁶ Sst. IV, 2, s. 70 ff.

²⁷ *Diplomatarium Norvegicum* XVII, s. 734 f., 736 ff.

²⁸ Sst. XVII, s. 741 f.

²⁹ L. Pastor, *anf. arb.* IV, 2, s. 39 ff.

førte til Sigbrits ophøjelse, men egenskaber knyttet til kønnet. Her tænkes mindre på datteren Dyvekes ynder, der var anledningen til, at Sigbrit trådte i forbindelse med Christian II, end på moderværdigheden, en uadskillelig del af Sigbrit-skikkelsen. Men ikke blot var kønnet unægteligt forskelligt. Den erotiske basis synes også at have været så at sige mindre bogstavelig i Sigbrits tilfælde, eftersom Dyveke døde før, moderen fremtrådte som den etablerede »statsmand«. Gåden består.

Siden C. F. Allen i sit store værk om Christian II's tidsalder fremlagde materialet,¹ er Sigbrits stilling egentlig ikke blevet undersøgt. Det kunne måske foranledige en og anden til at vejre sensationer, når emnet nu atter bliver taget op. For en ordens skyld skal det straks bemærkes, at disse forhåbninger ikke vil blive indfriet. Den følgende redegørelse for Sigbrits politiske virksomhed efterlader stort set den traditionelle opfattelse uantastet. Vore ambitioner er mere beskedne. Vi har stræbt efter at bestemme hendes administrative rolle nøjagtigere, end det hidtil er sket. Endvidere har vi søgt at løse »statsmandens« gåde og mener ovenikøbet at have fundet en plausibel løsning — som ganske vist indebærer, at der muligvis slet ingen gåde var, men det overlader vi til andre at dømme om. Endelig bør det næppe forties, at undersøgelsen har fundet sted ved et skrivebord fjernt fra de omgivelser, hvor Sigbrit udfoldede sig. Alene af denne grund vil det være naturligt at lade hendes daglige, københavnske miljø være udgangspunktet.

I

I Christian II's sidste år, da kildematerialet tillader os at iagttage forholdene i regeringen, havde Sigbrit sin bolig på Amagertorv, men færdedes tilsyneladende dagligt på Københavns slot. Danzigs gesandt har beskrevet et møde i 1521 med hende og andre danske forhandlere, der fandt sted i borgmester Thomas Meyenris' hus, hvor gesandten boede.² Efter mødet bad han Sigbrit skaffe sig regeringens endelige svar, for at han kunne vende hjem. Hun opfyldte også dette ønske. I indberetningen hedder det, at hun lovede at gå op på slottet straks for at forelægge sagen for dronningen (Christian II var netop på sin nederlandske rejse). En time senere vendte hun tilbage med svaret, mens gesandten sad og ventede foran huset. Borgmesterhjemmet har vel haft en bæk ud til gaden, som skik var. Her måtte han påhøre en længere politisk udredning af Sigbrits mund — under almindelig opmærksomhed fra de forbipasserende, tænker vi os — men fik dog den ønskede rejsetilladelse.

Forløbet viser os Sigbrits færd mellem byen og regeringskontorerne på slotsholmen, som vi antager har været et dagligdags syn i København omkring 1520. Når Sigbrit havde sin faste gang på slottet, skyldtes det imidlertid ikke blot de administrative hverv, hun varetog. Hendes stilling har utvivlsomt været af en intim, familær karakter. Undertiden boede hun ligefrem hos den kongelige fa-

¹ C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie . . . 1497–1536*, 1–5. Kjbh. 1864–72.

² *Hanserecesse* (citeres herefter: HR) 3. Abteilung, Bd. VII, bearbejdet von D. Schäfer, s. 780 f.

milie. Velkendte er Christian II's ytringer om Sigbrit fra sammenbruddets tid, da han skrev til dronningen og bad hende beholde Sigbrit hos sig på slottet, indtil han vendte tilbage fra Jylland.³ Henstillingen blev begrundet med hensynet til Sigbrits såvel som kongens egen sikkerhed — »forsømmer ikke dette, så fremt at I ville, at vi skulle komme hjem med hel hud«, som Christian II lidt drastisk udtrykte det.

Vi ser, at kongen gik ud fra, at Sigbrit allerede befandt sig hos dronningen. Det hænger sammen med en særlig side af Sigbrits virke: hendes formodede lægekunst. I midten af januar 1523, mens kongen var på Fyn, havde dronning Elisabeth født en søn, overvåget af Sigbrit.⁴ Det ser ud til, at Sigbrit har fungeret som »klog kone« både overfor kongen og dronningen og herunder har ført tilsyn med dronningens barsel. Den lille prins levede i øvrigt ikke længe, hvilket næppe har været Sigbrits skyld, skønt den københavnske bysladder utvivlsomt har peget på hende.

Også tidligere — i 1519 — havde kongeparret mistet to nyfødte, da tvillingerne Philip og Maximilian, opkaldt efter dronningens fader og bedstefader, døde kort efter fødslen.⁵ Dette tab tog Christian II sig så nær, at han på det nærmeste forviste dronningen fra hoffet og forbød hende at drikke rhinskvind. Åbenbart havde han konsulteret sagkundskaben og af en fransk læge modtaget det råd, svarende til renæssancens medicinske forestillinger, at den »hede« rhinskvind var skadelig for dronningen, der selv var hed af natur.⁶

Vi skal ikke gå i rette med datidens medicinske autoriteter, men blot konstatere, at dronningens helbred var skrøbeligt, og at Sigbrits optræden under fødslen i 1523 afspejler hendes betroede stilling og intime forhold til kongeparret. Hvor videnskabeligt funderet hendes lægelige indsigt var, lader vi usagt. Til det brug havde kongen for resten sin egen livlæge, dr. med. Alexander Kinghorn, der var professor ved universitetet. Hovedsagen er her, at det danske hof regnede hende for en kapacitet. Af en senere ytring af Hans Mikkelsen ses det, at Sigbrit under sejladsen fra Danmark til Nederlandene i april 1523 meddelte ham flere af sine medicinske opskrifter,⁷ og endnu i 1527 blev kongen af sin søster, kurfyrstinde Elisabeth, anmodet om at skaffe et lægemiddel hos Sigbrit, der hjalp mod værken i benene.⁸

En bevaret recept, der findes blandt Christian II's papirer, stammer ganske vist næppe fra Sigbrit, men hendes lægeråd har formodentlig været af tilsvarende

³ C. F. Allen, *Breve og Aktstykker til Oplysning af Christiern den Andens og Frederik den Førstes Historie*. Kjbh. 1854, s. 29. I kildeheftet *Bondekær eller tyran*. Odense 1975, s. 11–25 og 41–44 har jeg samlet dette og andre kendte udsagn fra samtiden af og om Sigbrit.

⁴ HR 3. Abt. VIII, s. 321; M. Venge, *Bondekær eller tyran*, s. 29.

⁵ Arild Huitfeldt, *Historiske Beskriffuelse om hues sig haffuer tildragit under Kong Christiern den Anden (= Christian II's Historie)*. Kjbh. 1596, genoptryk 1976, s. 111; M. Venge, *Bondekær eller tyran*, s. 27. Jf. dog nedenfor note 36.

⁶ C. F. Allen, *Breve og Aktstykker*, s. 1; M. Venge, *Bondekær eller tyran*, s. 28.

⁷ N. J. Ekdahl, *Christiern II's Arkiv I, III*. Sthlm. 1836, s. 1197.

⁸ C. F. Allen, *De rebus Christiani secundi exsulis commentatio*. Hafniæ 1844, s. 46, jf. samme, *De tre nordiske Rigers Historie 2*. Kjbh. 1865, s. 334 f.

art, således at recepten i det mindste levner en fornemmelse af hendes kunst.⁹ Christian II synes at have lidt af »sur mave« og forstoppelse. Kuren, som recepten foreskrev, må siges at være meget human. Den bestod i indtagelse af medikamenter, både pulver, piller og småkager. Den eneste ubehagelige bevirkning, som kuren indebar, var den, at patienten i en vis tid måtte afholde sig fra at indtage fødemidler, men det kunne selvfølgelig være pinefuldt nok. Det ene pulver krævede afholdenhed fra mad og øl i et kvarter, småkagerne endda i en halv time. Til gengæld var virkningen ufejlbarlig. Om pulveret, der skulle fremme fordøjelsen, hedder det beroligende, at hvis det ikke virkede efter hensigten, så var det i hvert fald godt for kongens andre skrøbeligheder.

Indsigten i medicinens mysterier, der øjensynligt var Sigbrit beskåret, har bidraget til at gøre hende uundværlig for kongeparret. Her må indskydes, at Sigbrit havde en broder, Dionysius Willumsen, der nævnes som apoteker i København 1519.¹⁰ Det kunne tyde på, at det ikke var grebet ud af luften, når også den senere tradition tillægger hende naturvidenskabelige færdigheder. Historiekrivere Hans Svaning, der var barn i København på Sigbrits tid, fortæller en anekdote, der giver indtryk af, at hun ligefrem havde et lille kemisk laboratorium i sit hus.¹¹ Her kan hun have syslet med sine lægemidler. Beskyldningerne for trolddom skal vel ses i dette lys, ikke mindst ærkebisp Erik Valkendorfs ord om, at Sigbrit vidste mere, end hun burde efter kristenretten.

At Dyvekes død i sommeren 1517 ikke forandrede Sigbrits position, er ofte blevet bemærket. Det hænger vel navnlig sammen med, at Dyveke, så vidt vides, ikke fik nogen efterfølger. Kongen optog simpelthen samlevet med dronningen, som ved Dyvekes død kun var 16 år gammel. Da parrets førstefødte, prins Hans, kom til verden den 21. februar 1518, blev han overladt i Sigbrits varetægt — et kraftigt vidnesbyrd om hendes høje plads i kongens gunst. Det er de senere historieskrivere, Svaning og Huitfeldt, der fortæller dette.¹² Oplysningen bekræftes imidlertid af et brev, som byen Amsterdam sendte Sigbrit den 18. april 1519, og hvori hun kaldes hofmesterinde og plejemoder for prins Hans.¹³ Bystyret må have konsulteret Sigbrits søskende i Amsterdam for at sikre sig den korrekte titel, der fortjener at citeres i sin fulde, pompøse ordlyd: »den værdige, vise og fromme

⁹ M. Venge, *Bondekær eller tyrann*, s. 43 f. Bemærk, at »igen« s. 43 linie 7 fra neden skal være »ingen«! Det er muligvis denne recept, som kongens apoteker, magister Peter, hentyder til i 1527 (C. F. Allen, *Breve og Aktstykker*, s. 484 note 1).

¹⁰ P. F. Suhm, *Samlinger til den danske Historie* 2, I. Kjbh. 1781, s. 178, jf. C. F. Allen, *De rebus*, s. 47. Se videre om Sigbrits slægtninge nedenfor.

¹¹ J. Swaningus, *Christiernus II, Daniæ rex*. Frankfurt 1658, s. 182 ff., jf. C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie* 2, s. 335.

¹² I brevet til det danske rigsråd af 13. februar 1522, *Diplomatarium Norvegicum* 1, s. 766 ff.; M. Venge, *Bondekær eller tyrann*, s. 19.

¹³ J. Swaningus, *Christiernus II*, s. 181; A. Huitfeldt, *Christian II's Historie*, s. 111. Ifølge Svaning havde Sigbrit endog prinsen boende hos sig i sit hjem, ligesom Christian II i sin tid skal have været i huset hos Hans Bogbinder. Dette arrangement, hvis det har eksisteret, kan dog først tilhøre en senere tid. En fransk gesandt fik i hvert fald i sommeren 1518 den spæde tronfølger forevist af dronning Elisabeth (C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie* 2, s. 490).

¹⁴ Sst. 2, s. 329.

fru Sigbrit, moder, hofmesterinde og opfostrer for hertug Hans af Slesvig, prins til Danmark«. Man mærker borgerskens stolthed over at være nået til vejr.

Sigbrit har dog næppe fået stunder til andet end at føre opsynet med tugtelsen af den lille prins. Det er i den følgende tid, at vi finder hende stærkt optaget af statssager. Man skulle ellers mene, at hun måtte være særdeles egnet som fostermoder. Barsk og myndig er de ord, der først byder sig til i en karakteristik. Ligesom det nære forhold til kongefamilien er Sigbrits bekendte frisprog et ufravigeligt vidnesbyrd om den magtposition, hun indtog. Hansestæderne beklagede sig over hendes endeløse »injurier og smæderier«,¹⁵ og i en krønike fra slutningen af 1530'erne hedder det, at hun undertiden overfusede selve kongen og kaldte ham med hollandske og tyske skældsord.¹⁶ Her er utvivlsomt tale om et pålideligt træk. Krøniken er skrevet af kansleren Utenhof og skildrer Frederik I's adkomst til Danmarks rige. Det ser virkelig ud til, at Utenhof har foretaget en målbevidst indsamling af ægte, oprindeligt materiale. I dette tilfælde synes hans kilde at have været kancellisekretær Jesper Brochmand, der havde oplevet Sigbrit og Christian II på nærmeste hold.¹⁷

At Sigbrit havde et voldsomt temperament, indrømmes indirekte af kongen i det omtalte brev. Her bad han dronningen »undervise hende hemmeligt, at hun holder munden på sig«. ¹⁸ Hvilke ytringer af Sigbrit, kongen ønskede at undertrykke, oplyses ikke. Men det er fristende at tænke på de jyske oprøreres agitation. Da oprøret brød ud i Nørrejylland, var Sigbrits virksomhed et tilbagevendende tema i anklagerne mod kongen. Et særligt punkt, der regelmæssigt går igen, er, at hun havde råbt skældsord som skalke og forrædere mod de jyske herremænd og truet dem på livet.¹⁹ Det kan naturligvis være propaganda og fri fantasi, men i hvert fald er det forbavsende, så ofte det nævnes, at Sigbrit »råbte«. Det kunne meget let være disse råb og trusler, som Christian II nu frabad sig.

Diplomatisk sans har ikke været hendes mest fremtrædende egenskab. Allerede den pavelige legat Arcimbold anførte i 1519, at hun havde truet ham og hans følge med druknedøden og givetvis efter legatens formening ville have gjort alvor af sin trussel, hvis ikke han havde unddraget sig hendes vrede ved flugt.²⁰ Også under forhandlingerne med Danzigs gesandt i 1521 er det tydeligt — bag indbe-

¹⁵ HR 3. Abt. VIII, s. 371, 392 f.

¹⁶ Danske Magazin 3. r. III, s. 11; M. Venge, *Bondekær eller tyran*, s. 25.

¹⁷ Se videre om Utenhofs krønike i min »Når vinden føjer sig ...«. Odense 1977, s. 11 ff. m. fl. st.

¹⁸ C. F. Allen, *Breve og Aktstykker*, s. 29; M. Venge, *Bondekær eller tyran*, s. 23.

¹⁹ Se uddragene af opsigelsesbrevene i *Bondekær eller tyran*, s. 24, jf. det jyske råds samlede opsigelsesbrev i A. Huitfeldt, *Christian II's Historie*, s. 244. Det kan synes letsindigt at godtage disse ytringer af Sigbrits fjender. Bortset fra bekræftelsen i Christian II's ord og det almindelige indtryk af hendes temperament må det imidlertid huskes, at de enkelte herremænds opsigelsesbreve næppe viger synderligt langt fra sandheden. Disse breve, der kan forekomme os mærkeligt overflødige, er påfaldende servile i tonen og næppe uden grund. Formålet har været dels at legitimere frafaldet, hvis Christian II senere skulle vinde overhånd, dels at hindre repressalier mod de pågældende herremænds østdanske godser. Af disse grunde understreges troskaben mod kongen og den tvangssituation, udstederne befandt sig i. I denne sammenhæng ville en oplagt løgn være uden mening.

²⁰ A. Huitfeldt, *Christian II's Historie*, s. 98; M. Venge, *Bondekær eller tyran*, s. 12.

retningens officielle sprogbrug — at hun ved flere lejligheder kom i voldsom affekt.²¹

I en mærkelig kontrast til denne rå og brutale side af Sigbrits karakter står den utvivlsomme hengivenhed, hvormed Christian II omfattede hende, og som vel må forudsætte nogen menneskelig varme hos hende. I hans breve til dronningen omtales Sigbrit med noget, der grænser til ømhed — en følelse, dronningen bestemt ikke fik del i. Da Christian II modtog den chokerende meddelelse om oprøret, var det Sigbrit, hans omsorg gjaldt, og ikke den svagelige hustru i barselsengen. Første gang, vi møder Sigbrit i korrespondancen, er i sommeren 1518, da Christian II en kort tid belejrede Stockholm. I et egenhændigt brev til dronning Elisabeth, der omhandler krigsbegivenhederne, tilføjes højst usædvanligt en personlig hilsen: »Item beder vi Eder, at I siger Sigbrit moder 100.000 gode nætter«. ²² Baggrunden for det bombastiske udtryk, der svarer til vore dages »de kærligste hilsener«, er naturligvis hendes opfostring af den lille prins Hans, men det røber tillige, at Sigbrit allerede indtog stillingen som agtet og kær veninde af kongeparret.

Hvis Christian II's breve til hende havde været bevaret, ville de sikkert vise sig at have været af en anderledes fortrolig karakter end de kølige, officielle skrivelser til dronningen. Stødende i vore øjne virker det, at Christian II ikke undså sig for at »hundse« med sin hustru. Vi har allerede set, at hun i temmelig bestemte vendinger fik skylden for tvillingernes død, og at hun i den anledning blev fjernet fra hoffet. Også senere, selv i landflygtigheden, optræder i korrespondancen spørgsmålet, om dronningen nu måtte komme til kongen eller ej²³ — et spørgsmål, der under de myndige Dorotheaer, Christian I's og Christian III's dronninger, ville have været utænkeligt.

Overfor Sigbrit udtrykte Christian II bekymring og omtanke. Det ses under oprøret, da han bad dronningen sørge for hendes sikkerhed: »... ellers kan ske, at de farer værre med hende, end de før har gjort«. ²⁴ Intet øjeblik synes kongen at have overvejet, som det var sket med Jens Andersen »Beldenak« og Didrik Slagheck, at lade Sigbrit falde som offeret for en fejlslagen politik. Det skortede ellers ikke på opfordringer udefra. Da lübeckerne i 1522 truede med krig, foreslog de som et middel til fred og enighed, at »den onde kvinde« blev brændt på bålet;²⁵ og kongens svoger, kurfyrsten af Brandenburg, der øjnede en mulighed

²¹ Se hendes omtale af de svenske oprørere og af en skipper fra Danzig, »den deef und vorreder«, HR 3. Abt. VII, s. 763 § 5 og s. 764 nederst; M. Venge, Bondekær eller tyrann, s. 15, 17.

²² N. J. Ekdahl, *Christiern II:s Arkiv 1*, I. Sthlm. 1835, s. 145. Første gang Sigbrit nævnes overhovedet er vel i den nederlandske regerings instruktion 1516 om fjernelsen af »kvinden« (Dyveke), der også omtaler hendes moder »og andre slægtninge« (Sigbrits brødre), L. Sjödin, *Handlingar till Nordens Historia 1515–1523 I*. Sthlm. 1967–69, s. 196, jf. C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie 2*, s. 306.

²³ Se eksemplerne i Bondekær eller tyrann, s. 28, 30. Påfaldende virker det også, at Christian II ikke på forhånd underrettede dronningen om, at han rejste til Nederlandene for at forhandle med hendes broder (sst., s. 14).

²⁴ C. F. Allen, *Breve og Aktstykker*, s. 29; M. Venge, *Bondekær eller tyrann*, s. 23.

²⁵ HR 3. Abt. VIII, s. 133; M. Venge, *Bondekær eller tyrann*, s. 20.

for at fiske i rørt vande, efterhånden som hans fyrstemagt smuldrede, rådede indstændigt Christian II til at skille sig af med »personen».²⁶

Det skete ikke. Tværtimod rapporteres endnu under oprøret, at Sigbrit mere end nogensinde regerede i København.²⁷ Ved ankomsten til Nederlandene i foråret 1523 måtte hun dog gå under jorden. Christian II benægtede ethvert kendskab til hendes færden og udtrykte officielt sin støtte til bestræbelserne for at pågribe hende. I virkeligheden opretholdt han imidlertid i hemmelighed forbindelsen med hende under hele sit eksil og sørgede for hendes eksistens.²⁸

På Sigbrits kredit-side bør også anføres et positivt træk af hendes eftermæle i Danmark. Vi har tidligere nævnt Utenhofs krønike, som ellers er kritisk nok. Her skildres Sigbrit som en »fræk, pågående, ond kvinde«, der stod bag alle Christian II's ugerninger. Så meget mere påfaldende virker det, at hun dog levnes nogen ære — nemlig æren for, at der i hendes tid blev taget skridt til efter hollandsk mønster at indføre renligere tilstande i de danske købstæder.²⁹ Det er allerede formodet, at Utenhofs oplysninger stammede fra Jesper Brochmand, der var sekretær i Christian II's kancelli.³⁰ I den betændte, Beria-agtige atmosfære, der herskede i Christian II's sidste tid, var han og en anden af sekretærerne i kancelliet, Johannes Wenck, blevet arresteret, men slap fri mod at betale en større pengesum — på Sigbrits foranledning, oplyses det.³¹ Måske har Jesper Brochmand senere haft hende i venlig erindring på grund af den tjeneste, hun ydede ham her.

Svanings krønike om Christian II, der formodentlig blev til i løbet af 1560'erne, er endnu ensidigt hadsk i sin bedømmelse af Sigbrit. Det er her, vi finder en beskrivelse af hendes udseende: »et fedladent fruentimmer med rødt ansigt, små stikkende øjne og kinder, der hang ned til brystet«³² — åbenbart indbegrebet af hæslighed, som Svaning kunne forestille sig. Fra Svaning stammer også beskrivelsen af rigets ypperste mænd, der i kulde og regn sammenbidt ventede foran hendes lukkede port på, at kongen skulle komme ud — et sceneri, han angiver selv at have oplevet i sin skoletid.³³ Om Sigbrits forhold til kongeparret hedder det forbavsende sagligt, at hun plejede de kongelige børn »snart med salve, snart med varme omslag«,³⁴ men straks efter udtales den skarpeste fordømmelse af hendes

²⁶ C. F. Allen, Breve og Aktstykker, s. 15 f.

²⁷ HR 3. Abt. VIII, s. 322 § 37. Det samme hævdes i Mogens Gøyes opsigelsesbrev, C. F. Allen, Breve og Aktstykker, s. 58; M. Venge, Bondekær eller tyrann, s. 24.

²⁸ Sst., s. 41 ff.; C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie 5. Kjbh. 1872, s. 286 ff.

²⁹ Danske Magazin 3. r. III, s. 11; M. Venge, Bondekær eller tyrann, s. 25.

³⁰ En god bekendt af Utenhof var i hvert fald Jesper Brochmands kollega, Johan Friis, der senere blev kansler (jf. Astrid Friis i Scandia 6, s. 235).

³¹ HR 3. Abt. VIII, s. 321. Man tænker uvilkårligt på sagen mod Erik Eriksen (Banner), der måtte bøde 1.600 gylden, efter at den senere rigsforstander Gustav Eriksson (Vasa) var undveget fra Kalø (C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie 3, II. Kjbh. 1867, s. 143). Af hvilken art de to kancellisekretærs forfølgelse end har været, hindrede den imidlertid ikke, at de begge senere gjorde karriere under de nye magthavere. Jesper Brochmand fortsatte i kancelliet, og Johannes Wenck blev tolder i Falsterbo — i denne Skånesildens sidste storhedstid både en betroet og indbringende post (HR 3. Abt. VIII, s. 828 § 341).

³² J. Swanningus, Christiænus II, s. 53.

³³ Sst. s. 81 f.

³⁴ Sst. s. 180.

opdragervirksomhed, der fandt sted mod forældrenes vilje. Blandt andre af Sigbrits vredesudbrud, der udgik fra barnekammeret, citerer Svaning flere voldsomme beklagelser over antallet af prinser, dronningen satte i verden, som det ville blive vanskeligt at forsørge.³⁵ Udbruddet, der kulminerer i nogle drøje eder (»pokker i vold med alle de prinser«!), skal åbenbart hos Svaning illustrere Sigbrits eksempelløst takstløse og rå karakter.

Hos Arild Huitfeldt er Svanings historie komprimeret og korrigeret. Huitfeldt knytter vredesudbruddet til en bestemt lejlighed, nemlig tvillingerne Philip og Maximilians fødsel i 1519.³⁶ Endvidere har Sigbrits replik fået en mildere, næsten humoristisk drejning, idet Huitfeldt pointerer hendes ejendommelige pidgin-dansk: »Der var ikke land til så mange herrekens«! Både Utenhof og Huitfeldt var selv statsmænd og har kunnet tillade sig at se på Sigbrit med en større tolerance, mens Svaning ikke vovede sig udenfor de afstukne rammer.

Et udtryk for det usædvanlige i Sigbrits stilling er den titel, hun tillagdes. I vore dage kunne hun nok uden større vanskeligheder være blevet konsulent og senere minister, men i det traditionsbundne danske samfund omkring 1520, der var opfyldt af stærkt udtalte nationale og sociale fordomme, var det ikke så lige til at indpasse en udenlandsk kvinde i det bestående politiske hierarki. Løsningen, må man sige, var genial. Sigbrit kaldes, fra hun i 1518 træder frem i kilderne, konsekvent »moder« — en hæderstitel, der på en gang fint antydede hendes oprindelige forhold til monarken og samtidig forlenede den uadelige hollænderinde med den fornødne værdighed.

I breve tituleres hun bestandigt »moder«, og af flere udtalelser ses, at tilnavnet har været den foreskrevne, officielle tiltale-form. Den pavelige legat Arcimbold kalder hende i en latinsk skrivelse, hvormed han søgte at afvende stormen, »højhæderlige matrone«, en smigrende hentydning til det gammelromerske moder-begreb.³⁷ Kort efter, da han måtte flygte til Sverige, udbryder han i en klage over »moder« Sigbrits opførsel: »Gud give, at hun hedder moder disse riger til bedste«. ³⁸ Utenhof siger ligefremt: »og man kaldte hende over hele riget moder Sigbrit«. ³⁹

³⁵ Sst. s. 180 f.

³⁶ A. Huitfeldt, *Christian II's Historie*, s. 111. Det pågældende sted i krøniken er en tilføjelse med Huitfeldts egen hånd (Huitfeldt manuskripter, udg. af Grethe Ilse. Kbh. 1976, s. 92). Han adskiller sig her tydeligt fra Svaning også i spørgsmålet om kongebørnene. Svaning mente, at dronning Elisabeths to yngre sønner, der begge døde tidligt, blev født i tur og orden (»per intervalla annorum«, Christiærnus II, s. 180), mens Huitfeldt henviser til, at Philip og Maximilian var tvillinger, at de blev begravet i det af Christian II opførte tårn i Helligåndskirken, og at han selv har set deres skeletter (jf. *Danmarks Kirker* 1, I: København. Kbh. 1945-58, s. 651). Huitfeldt kan have været bedre informeret, men det sandsynligste er vel, at Svaning har ret, og at det andet skelet, Huitfeldt så, har været den lille prins, der blev født i januar 1523, da oprøret var under opsejling, og som kun levede en uge (Bondekær eller tyrann, s. 29).

³⁷ C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie* 3, I. Kjbh. 1867, s. 62, jf. H. Behrmanns opsats om Arcimbold i *Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter* 1810, s. 157, 165.

³⁸ A. Huitfeldt, *Christian II's Historie*, s. 98; M. Venge, *Bondekær eller tyrann*, s. 12.

³⁹ *Danske Magazin* 3. r. III, s. 11; M. Venge, *Bondekær eller tyrann*, s. 25.

Enkelte steder, således i Christian II's breve, sættes moder-titlen efter navnet, vel svarende til den hyggelige skik, der endnu lever på landet, at erhvervet bruges som efternavn: Aage maler, Einar slagter. En typisk vending i et af kongens breve lyder: »... at I ikke giver nogen disse ærinder for uden Sigbrit moder«. ⁴⁰ Det snurrige udtryk er vel endnu et eksempel på Christian II's hengivenhed overfor Sigbrit.

Helt i landflygtigheden, da hun tilsyneladende i dybeste hemmelighed fulgte Christian II til et møde i Köln, kaldes hun af en beruset norsk student »moder van Danmark« ⁴¹ — en titel, der giver visse orientalske associationer i retning af almægtige storvesirer. Når Sigbrit i sine velmagtsdage kogte af harme mod rigshofmesteren Mogens Gøye og kaldte ham »kongen af Nørrejylland«, ⁴² kan det skyldes, at denne, der egentlig var rigets verdslige førstemand efter Christian II, har følt sig fortrængt af sin stilling og måske har givet ondt af sig. Vi gætter på, at han til gengæld har kaldt Sigbrit »hertuginde af Amagertorv«.

II

Vi må tro, at en personlig yndest har spillet en rolle for Christian II, da han valgte Sigbrit til sin mest fremtrædende rådgiver. Desuden er der imidlertid grund til at formode, at hun i kongens øjne har været i besiddelse af væsentlige faglige og politiske kvalifikationer. Det er påfaldende, at hendes ophøjelse nøje følger udviklingen af krigspolitikken mod Sverige. Da kilderne første gang lader os se Sigbrit etableret som regeringens faktiske leder, er det på et tidspunkt, hvor kongen netop satte alt ind på at gennemføre Sveriges erobring.

Thi at Kalmarunionens genoprettelse var hovedmålet i kongens politik, kan ikke være tvivlsomt. Kampen havde været ført mellem de danske konger og de skiftende svenske rigsforstandere siden Christoffer af Bayerns død 1448. Under Christian II var udsigterne til endeligt at vinde herredømmet over Sverige større end nogensinde. Det var i kong Hans' sidste år lykkedes at gennemtvinge en anerkendelse af den danske konges rettigheder i Sverige. Ved freden i København i 1509 og Malmø-freden 1512 havde de svenske forhandlere måttet indvillige i at betale en årlig tribut, indtil den danske konges endelige magtovertagelse i Sverige kunne finde sted. Også internationalt var der lagt et stærkt pres på de svenske myndigheder. Både kejser og pave støttede Christian II's krav med alt, hvad

⁴⁰ N. J. Ekdahl, *Christiern II:s Arkiv* 1, I, s. 160; M. Venge, *Bondekær eller tyran*, s. 14. Foruden af Christian II benyttes den efterstillede form af Jens Andersen »Beldenak« i et dokument fra 1521, H. Behrmann, *Kong Christian den Andens Historie* II. Kjbh. 1815, s. 160, jf. note 122. — Efter at manuskriptet forelå trykklart, har to filologer ved Odense Universitet, lektor, cand. mag. Hans-Otto Rosenbohm fra Institut for Erhvervssprog og stud. mag. Kristian Kristiansen fra Nordisk Institut, venligst — og naturligvis ganske uforpligtende — gjort mig opmærksom på, at den efterstillede moder-titel sandsynligvis udgør et levn fra latin. Jeg takker skyldigst for den interessante hypotese, selv om den unægteligt torpederer min egen, måske også lovligt hjemmestrikkede teori.

⁴¹ *Diplomatarium Norvegicum* 15, s. 157; M. Venge, *Bondekær eller tyran*, s. 41.

⁴² Se Mogens Gøyes opsigelsesbrev citeret i *Bondekær eller tyran*, s. 24. Mogens Gøye skriver egentlig: »... hvorledes jeg skulle være her konge af Nørrejylland«. Jeg mener ikke længere, at »her« skal forstås som hr.

dette indebar af taktiske muligheder for den danske erobringspolitik. Tilsvarende rummede Danmarks beherskelse af Øresund og dets position som den førende Østersømagt rige muligheder for økonomisk at tvinge det svenske rige i knæ.

Betalingen af tributten kunne måske have medført nogen forlegenhed i Danmark, men ville naturligvis også have styrket Christian II's finanser. Problemet opstod blot ikke, idet svenskerne, da det kom til stykket, vægrede sig ved at betale. Herved blev konflikten uundgåelig. Da forhandlingerne på Halmstad-mødet i februar 1517 brød sammen, rustede begge parter sig til den afgørende kamp.

Både i 1517 og 1518 gennemførte Christian II stort anlagte flådetogter med Stockholm som mål, men uden videre held. Kongen synes nu at have ændret strategi. Tanken om at indtage Stockholm blev foreløbigt skrinlagt, og i stedet koncentreredes krigsførelsen om at erobre støttepunkter i det sydlige Sverige. Samtidig anspændtes det danske riges ressourcer til det yderste, for at alt kunne være rede til den afgørende, tredje offensiv. Først ved nytår 1520 var forberedelserne endt. Til gengæld fulgte heldet denne gang de danske våben. Hæren trængte sydfra op i det centrale Sverige og besejrede i flere slag Sten Stures tropper. Efter rigsforstanderens død fortsatte hans tilhængere kampen, men største-parten af det svenske aristokrati gik hurtigt over til danskerne. Endelig, da det lykkedes at nå til en forståelse med Sture-partiets ledere, overgav også Stockholm sig i september 1520. Christian II's triumf var, tilsyneladende, fuldendt.⁴³

Midtpunktet for hele denne enorme militære kraftanstrengelse, som ikke kan undgå at imponere selv et pacifistisk gemyt, var København. Fjernt fra selve krigsskuepladsen styredes herfra krigspolitikken mange forskellige led. Det gjaldt udenrigspolitikken, hvis mål var en diplomatisk indkredsning af Sverige. Det gjaldt krigsfinansieringen, herunder forhandlingerne om dronning Elisabeths medgift og andre økonomiske relationer til udlandet. Og det gjaldt endelig den militære forsyningstjeneste, der sørgede for udrustning samt — ikke mindst livsvigtigt — proviant og andre af hærens elementære fornødenheder. Hele dette arbejde, der var den altafgørende forudsætning for, at Christian II's hære kunne fungere og dermed, at erobringen kunne gennemføres, foregik i København.

I København sad ligeledes ved et af de mest særprægede arrangementer i nyere dansk historie moder Sigbrit. Det var unægteligt en uhyre nærliggende tanke at se hende som »dynamo« i den danske krigsmaskine, den energiske organisator af de forsyninger og midler, der drev værket. Ikke mindst det uheldige forløb af de to første felttog i 1517 og 1518 har gjort det klart for Christian II, at der skulle gribes anderledes hårdhændet fat, hvis den svenske modstand skulle knuses. I Sigbrit — tænker vi os — har han ment at have fundet den rette, der kunne gennemføre denne politik.

Forbindelsen mellem Sigbrits magtstilling og krigspolitikken antydes allerede af tidspunktet for hendes fremtræden. Ser vi bort fra Christian II's kærlige hilsen

⁴³ C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie* 2, s. 454–75, 484–518, 3, I, s. 3–24, 82–157, 162–204, 216–36, 269–96. I de seneste år er den danske krigspolitik overfor Sverige blevet behandlet i flere afhandlinger af professor Erling Ladewig Petersen og hans elever, først af L. W. Andersen m. fl. i *Uppsalaoverenskomsten 1520*. Odense, 1975, dernæst af J. Thaarup i HT 1979.

til hende i sommeren 1518, nævnes hun første gang i kilderne efter nytår 1519, men da til gengæld hyppigt. Vi kan således konstatere, at hun var stærkt involveret i Arcimbolds-sagen. Det eneste bevarede brev fra Sigbrit, der eksisterer, er en ordre til lensmanden på Varberg slot, Henrik Krummedige, om at beslaglægge legatens ejendele, dateret den 17. marts 1519.⁴⁴ Arcimbolds beskyldninger mod hende er nævnt i det foregående. Fra samme tid kendes en henvendelse fra en af kongens hærførere, der viser, at Sigbrit i givet fald var den, der kunne skaffe forstærkninger til krigsskuepladsen.⁴⁵ Tilsvarende kendes to henvendelser fra Nederlandene, begge — og vel ikke uden sammenhæng — fra april 1519.⁴⁶ De viser, at hendes position nu også noteredes i udlandet.

Sigbrits bratte fremtræden i kilderne kan naturligvis skyldes tilfældigheder. På den anden side er samfaldet mellem henvendelserne fra udlandet og de danske kilder påfaldende. Det skal indrømmes, at Sigbrits tilværelse før 1519 nærmest tilhører sagnhistorien. Den centrale skikkelse i hendes fortid, datteren Dyveke, er omtrent så dunkelt belyst som Rolf Krake. C. F. Allen har ganske vist argumenteret for, at Sigbrits indflydelse hos Christian II gik helt tilbage til hans tid som statholder i Norge, idet hendes broder Herman Willemzoon i 1512 blev lensmand på Bergenhus. Også Sigbrits senere protegé, Didrik Slagheck, gjorde sig gældende allerede i tronfølgerens omgivelser.⁴⁷

Det afgørende i denne forbindelse er imidlertid tidspunktet for hendes officielle fremtræden. Det er givet, at hun i årevis har hvasket Christian II gode råd i øret. Men vi vil hævde, at hun først i 1519 indtog den position, som vi har sammenlignet med storvesirens. Ikke blot de ydre henvendelser viser dette, men også regeringens egne papirer, kancelli-akterne. Ikke at vidnesbyrdene om hendes indflydelse er særligt talrige. Kontorarbejdet har næppe været hendes sag. Men de få vidnesbyrd, der findes, er afslørende nok.

En politikers stilling under Christian II kan måles på to måder. For det første af den direkte omtale i papirerne, dernæst af brevordrerne. De sidste er næsten de vigtigste. I kancelliets brevbøger anføres ofte et brev »relator«, d.v.s. den, der har givet ordre til dets udstedelse og stod inde for dets saglige indhold.⁴⁸ Det er klart, at kun en snæver inderkreds kunne udstede brevordrer, eftersom brevene indebar regeringsbeslutninger. »Relatoren« må både have nydt en ubetinget tillid hos monarken og have besiddet en tilstrækkelig autoritet overfor kancelliets skrivere, der skulle udfærdige brevet. Derfor er det egentlig mindre væsentligt, hvilke anliggender brevene angik. Tværtimod er det vel mest afslørende,

⁴⁴ Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter 1810, s. 173 f.; M. Venge, Bondekær eller tyran, s. 11.

⁴⁵ H. Behrmann, Kong Christian den Andens Historie II, s. 94 f.; M. Venge, Bondekær eller tyran, s. 12.

⁴⁶ Den ene henvendelse er en anbefaling fra Pompejus Occo i Amsterdam, der var Christian II's bankier, for en af hans folk, dateret 18. april 1519 (HR 3. Abt. VII, s. 394, Nr. 199). Den anden er den allerede omtalte skrivelse fra byen Amsterdam (se note 14), som er dateret samme dag.

⁴⁷ C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie 2, s. 255.

⁴⁸ Relator-begrebets betydning under Frederik I og Christian III er debatteret af henholdsvis J. Hvidtfeldt i HT 10. r. III, s. 34–39 og af Astrid Friis i Scandia 6, s. 265 f.

når en politiker åbenbart har kunnet træde lige ind i kancelliet og forlange et kongebrev udstedt om en ren ubetydelighed.

Det er netop, hvad vi ser Sigbrit gøre. I 1519 har hun givet ordre til udstedelse af flere breve, der øjensynligt er gunstbeviser til slægtninge. Først er hun relator på en kvittering til apotekeren Dionysius Willumsen i København, senere på en bevilling af to års toldfrihed i Øresund til Reynold Sibredsson, borger i Husum.⁴⁹ Den sidste må tydeligvis være hendes søn. Sigbrits eget navn staves på samme måde i brevet, og det hollandsk klingende -sson er ikke til at tage fejl af. Reynold har altså på sin vis været en forloren svoger af den danske konge, så at toldfriheden bør være ham vel undt. Tilsvarende må den københavnske apoteker med det udanske navn Dionysius være Sigbrits og Herman Willemzons broder. Sigbrits efternavn skrives — ligesom fornavnet — meget forskelligt: Willoms, Villems, Willomsen, og undertiden kaldes hun direkte Willumsdotter.⁵⁰ Relatorbetegnelsen fjerner enhver tvivl om familieskabet. Både Sigbrit, Herman og Dionysius har været børn af den samme Vilhelm, som navnet skrives i vore dage.⁵¹

I øvrigt er det sjældent, at Sigbrit nævnes som relator. Et andet markant tilfælde fra 1519 er de breve, der pålagde hansekontoret og de tyske håndværkere i Bergen at yde store beløb til krigsførelsen. Disse breve er så betydningsfulde, at de er påtegnet ikke blot, at Sigbrit var relator, men også at brevordren blev afgivet i kongens nærværelse.⁵² Christian II nævnes selv ret hyppigt som relator, idet kancelliskriverne naturligvis har lagt vægt på at bemærke, når han hæftede for et brev. Ellers er det næsten udelukkende kancelliets eget personale, der optræder som relatorer.

Relatorbetegnelsen, der under behørig iagttagelse af grammatikens regler lader Sigbrit fremtræde i femininum som »relatrix Sibrecht«, er altså højst usædvanlig og et slående udtryk for hendes magtposition. Også ellers optræder Sigbrit i kancelliets akter, svarende til hendes virksomhed i regeringen. Her er det imidlertid karakteristisk, ligesom det var tilfældet med relatorbetegnelsen, at omtalen af hende først sætter ind i 1519.

Sandsynligvis endnu en broder, Johan Willumsen, fik i øvrigt bevilget frihed for Øresundstold allerede den 16. oktober 1518, men da er rentemester Anders Glob relator.⁵³ Tilsvarende mærker vi os, at Christian II's hilsen til Sigbrit i sommeren 1518 savner politisk perspektiv og er rent personlig, mens kongens se-

⁴⁹ P. F. Suhm, Samlinger til den danske Historie 2, I, s. 179, 182. Jf. H. Behrmann, Kong Christian den Andens Historie II, s. 21 og C. F. Allen, De rebus Christiani secundi, s. 47.

⁵⁰ C. F. Allen, Breve og Aktstykker, s. 17; M. Venge, Bondekær eller tyran, s. 22; P. F. Suhm, Samlinger 2, I, s. 199.

⁵¹ Til søskendeflokken må muligvis også føjes officeren Jørgen Veelumsen, der optrådte i København 1522 (se Allen, De rebus, s. 47).

⁵² C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie 3, I, s. 131; HR 3. Abt. VII, s. 437 f., nr. 241 og 242.

⁵³ P. F. Suhm, Samlinger til den danske Historie 2, I, s. 174. Det bemærkes, at toldfriheden var en godtgørelse for tjenesteydelser i forbindelse med Christian II's flådetogter, og at 29 andre, overvejende hollandske skippere fik en lignende frihed. At netop brevet til Johan Willumsen fra Dorth (Dordrecht) er trukket frem som model i kancelliets kopibog, er naturligvis ikke noget egentligt bevis for, at han har været Sigbrits broder.

nere bemærkninger om hende i brevene til dronning Elisabeth alle indgår i en politisk sammehæng. Det bekræfter formodningen om, at Sigbrits magtstilling først blev etableret ved årsskiftet 1518/19, og at den har forbindelse med krigspolitikken.

III

Når det danske rige kunne gennemføre en erobringspolitik overfor Sverige og samtidig optræde stærkt selvhævdende overfor hansestæderne og andre Østersømagter, skyldtes det, at Danmark i 1500-tallets begyndelse var inde i en vældig økonomisk fremgang. Statens indtægter øgedes, svarende til den forøgede økonomiske aktivitet, hvorved en storstilet kontinental krigsførelse med lejede hære og tidens mest avancerede artilleri blev mulig. Efter de to mislykkede flådetogter i 1517 og 1518 er det forståeligt, om Christian II har ønsket sig sejren for enhver pris. Det stillede overordentligt store krav til krigsfinansieringen — og i denne sammenhæng var det, mente vi, at moder Sigbrit alias Sigbrit Willoms tonede frem.

Der kan næppe være tvivl om, at Sigbrit var af hollandsk købmandsslægt, og at hun selv har beskæftiget sig med handel. Vi så, at hendes slægtninge var købmænd, og i Christian II's tjeneste var det først og fremmest handel og finanser, der blev hendes ressort. Den senere danske tradition fremhæver ligeledes Sigbrits erhverv, om end naturligvis i stærkt forvrænget form. I en smædevise fra oprørets tid, den såkaldte Christian II's rimkrønike, der menes forfattet af Paulus Helie, hedder det:

»Hun hugged' i Holland og røved' i Norge,
nødder og æbler førte hun til torve.
Udi Bergen opholdt hun kroer-hus,
og der drak mangan mand godt rus...«⁵⁴

Lad nu rusen være tilføjet for rimets skyld. Den er for resten ikke ment som noget positivt — en illustration af tidernes skiftende idealer. Visens idealer, må vi tilføje, er bigotte og dybt konservative. Det var sandelig ikke moderne at være progressiv i 1520'erne. Om de hollandske nybyggere på Amager, der anføres blandt Sigbrits ugerninger, siges forarget:

»De såede ikke uden ærter og bønne,
som til forn voksede korn hint skønne.«⁵⁵

Om Sigbrits baggrund mener visen åbenbart, at hun oprindeligt ernærede sig ved at »hugge«, d.v.s. drive høkeri. Om der videre i udtrykket ligger den nutidige betydning af uretmæssig vinding, tør vi ikke afgøre, men parallellen til »røvede« tyder på det. Tilsvarende fortæller Utenhof, at hun »i begyndelsen, da

⁵⁴ Skrifter af Paulus Helie I, ved P. Severinsen. Kbh. 1932, s. 170. Smædeviser specielt om Sigbrit har givet eksisteret. Visen om Grevefejden siges udtrykkeligt, at »synges på samme melodi som Sigbrits vise« (Aarb. f. Odense og Assens Amter 5, 1931-35, s. 421, jf. C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie 2, s. 333).

⁵⁵ Skrifter af Paulus Helie I, s. 174.

hun med datteren kom fra Holland til Norge, solgte brændevin, æbler, pærer, nødder for penge.⁵⁶ Også Svaning giver indtryk af, at Sigbrit i Bergen drev et udsalg med datidens delikatesser.⁵⁷ Hvorledes hun som udlænding har kunnet etablere en forretning i det norske, skal vi lade usagt, men netop det kosmopolitiske Bergen har vel frembudt gode muligheder.⁵⁸ I øvrigt præges traditionen om Sigbrits erhverv af en tydelig social snert. Hovedsigtet har været at påpege det uhyrlige i, at kongen indlod sig med en simpel høkerske eller kramhandlerske.

For os er det interessant, at Sigbrit vitterligt ser ud til at have været selvstændig næringsdrivende — og vistnok på et højere plan end den danske tradition gav indtryk af. Denne side af hendes virksomhed belyses af et brev fra en hollandsk købmand, Tonis Merscaert, der havde slået sig ned i Oslo. Da brevet er enestående i sin art, fortjener det en nærmere omtale. Problemet er blot, at dato, som naturligvis må være udgangspunktet for en historikers vurdering, ikke kan fastslås med sikkerhed. Brevet er dateret dagen før kyndelmisse aften, altså den 31. januar, 1518.⁵⁹ Samtidig indeholder det imidlertid en hentydning til tronfølgeren, den unge prins »Anneken«, som bevisligt først fødtes tre uger senere, og hvis navn brevsriveren ikke kan have kendt tidligere end dåben, der fandt sted den 18. april.⁶⁰ Mon ikke købmanden af gammel vane har skrevet 1518 i stedet for 1519? En henførelse af brevet til januar 1519 ville stemme med, at vi fra foråret dette år har byen Amsterdams henvendelse til Sigbrit. Den alluderede også til hendes status som fostermoder, der åbenbart har været aktuel netop på dette tidspunkt. Senere hører vi i hvert fald ikke mere om den.

Af brevet fremgår, at Tonis Merscaert har handlet med den danske krone, og at Sigbrit har været mellemmand. Om sine planer bedyrer han, at han vil gøre sit bedste, som han kan forsvare overfor kongen og hende. Videre hedder det, at Sigbrit har tilbudt ham »den tredie penning« — $\frac{1}{3}$ af fortjenesten af, hvad han solgte af kongens varer. Endelig ytrer han til sidst, at han vil skaffe kongen en rimelig »profyt«. Meningen må være, at Tonis Merscaert har virket som en slags norsk faktor og har taget varer i kommission for den danske konge, som han solgte i hansestæderne og i Nederlandene. I brevet fortæller han, at han havde købt halvparten af et nyt skib på omtrent 50 læster — et tegn på, at hans forretninger gik godt — og at han agtede at besejle Holland og Tyskland med det.

Det ser imidlertid også ud til, at Sigbrit selv har været involveret i foretagendet. Indledningsvis takker han hende for et lån på 400 mark, som han har modtaget. Når han tilbyder at betale det tilbage enten i Danmark eller i Holland, må det vel betyde, at Sigbrit havde interesser begge steder. At lånet overhovedet skulle betales tilbage og ikke afregnes efterhånden, som var det vanlige mel-

⁵⁶ Danske Magazin 3. r. III, s. 11; M. Venge, Bondekær eller tyran, s. 25.

⁵⁷ J. Swaningus, Christiernus II, s. 53. Jf. om Sigbrits fortid C. F. Allens betragtninger, anf. arb. 2, s. 327–36.

⁵⁸ Ifølge Inger Dübeck, Købekoner og konkurrence. Kbh. 1978, s. 311 og 489 note 35 synes næringsdrivende kvinder i det middelalderlige Norge ikke at have behøvet borgerskab, og i Bergen var kramhandel (men ikke egentlig detailhandel) tilladt udlændinge.

⁵⁹ L. Sjödin, Handlingar till Nordens historia 1515–1523 I, s. 595 f.

⁶⁰ L. Sjödin, anf. udg., s. 643, jf. s. 615 f., 671.

lem handelspartnere, tyder ganske vist på, at Sigbrit ikke længere gav sig af med aktiv handelsvirksomhed. Omvendt omtales hun tydeligt i vendinger, som var hun en forretningsforbindelse. Tonis Merscaert refererer til en vis Augustin, der stod i hendes tjeneste, flere steder henvises til Sigbrits »folk« og et enkelt sted endda til hendes »selskab«, som om hun var et større forretningsforetagende.

Uanset hvorledes brevet tolkes, kan det ikke være tvivlsomt, at Sigbrit var købmandens forbindelse i København, og at denne nærede de højeste forestillinger om hendes formåen. I transaktionerne indgik i øvrigt en tredie, betydningsfuld skikkelse, nemlig lensmanden på Akershus, Hans Mule. Om denne i dansk historie ilde berygtede mand⁶¹ siges det, at Tonis Merscaert efter Sigbrits ønske skulle aflægge regnskab overfor ham. Han tilføjer, at så længe Hans Mule var lensmand, kunne forretningerne bedre og med færre omkostninger drives fra Oslo end fra Danmark, og han antyder kraftigt, at det ville ruinere det blomstrende foretagende, hvis Hans Mule blev fjernet fra sin post. Det sidste lyder unægteligt, som om virksomhedens trivsel krævede særligt hårdhændede, mafiaagtige metoder, vel ikke mindst overfor de genstridige norske bønder, der har skullet levere varerne til eksporten.

Med sit rige fiskeri og sine vidtstrakte skovområder har Norge åbenbart spillet en langt større rolle for Sigbrits kreds end Danmark, som ikke levede driftige købmænd og spekulanter et tilsvarende råderum. Nøjagtig hvilke indbringende forretninger, trekløveret har bedrevet, kan vi ikke vide. Men de har givet stået i forbindelse med den udtalte interesse for statslig handelsvirksomhed, som optræder i Christian II's omgivelser. Det var kongens og hans rådgiveres tanke at optage konkurrencen med hansestæderne og skabe et centrum for Østersøhandelen i København. Disse planer kulminerede med oprettelsen umiddelbart efter det stockholmske blodbad af det store nordiske handelsselskab, som skulle råde over stapelpladser og faktorer både i Norden og Nederlandene, svarende til det hanseatiske system af »kontorer«.⁶²

Her skal blot mindes om, at Sigbrits broder, Herman Willemzoon, den tidligere lensmand på Bergenhus, fra 1515 optræder som Christian II's faktor i Nederlandene sammen med bankier'en og storkøbmanden Pompejus Occo.⁶³ Er det for dristigt at mene, at Sigbrits oprindelige bosættelse i Bergen har haft forbindelse med den entreprenante broders (eller brødrenes) købmandskab, og at det er dette familiens engagement i handel, som anes i Tonis Merscaerts brev?

Vist er det, at Sigbrit har haft erfaringer fra det nederlandske erhvervsliv, der kvalificerede hende til den høje stilling i dansk politik, hun kom til at indtage. Da vi træffer hende i fuld virksomhed i 1519, er det netop statens indtægter af næringslivet og særligt udlændingenes andel i dette, som hun beskæftiger sig med og tilsyneladende er udstyret med en særlig indsigt i. Fra samme tid som de vigtige breve til hansekontoret i Bergen, der viste, at Sigbrit forestod regeringens indgreb overfor de hanseatiske købmænd i Norge, fandt der et andet betydnings-

⁶¹ Jf. C. F. Allen, *anf. arb.* 3, II, s. 87 ff.

⁶² C. F. Allen, *anf. arb.* 2, s. 269–73, I, s. 345 ff., jf. den let nedladende omtale af stapelplanerne i HR 3. Abt. VII, s. 7, 54 (§ 244).

⁶³ L. Sjödin, *anf. udg.*, s. 55; C. F. Allen, *Aktstykker*, s. 277 ff.

fuldt handelspolitisk indgreb sted i selve Danmark. Formentlig i slutningen af maj 1519 lukkedes toldboden i Helsingør, og opkrævningen af Øresundstolden flyttedes til København.⁶⁴ At forandringen skete på Sigbrits foranledning, antydes kraftigt af, at vi snart finder hende travlt optaget af de mange fremmede handelsskibe, der nu fylkedes i Københavns havn.

Fra oktober 1519 kendes en klage fra en lübsk købmand, Kord König, over hendes dispositioner. I den hektiske stemning, mens regeringen rustede af al magt for at rette det endelige, knusende slag mod Sverige, var hans skib i København blevet frtaget både varer og udrustning, oplyses det.⁶⁵ Ikke blot nogle læster smør og salt, men også det bedste anker og tovværk var blevet fjernet fra skibet og overført til kongens »spiseskibe« — de skibe, der skulle sørge for hærens proviantering under det kommende felttog. Alt dette skete på Sigbrits befaling og angives af købmanden at have ført til, at skibet nu lå hen som vrage. Under bortførelsen af smørret blev der udtrykkeligt henvist til Sigbrit i kongens fravær, og om fjernelsen af anker og tovværk siges direkte, at Sigbrit tog det.

Kord Königs klage er et blandt flere eksempler på, at Sigbrit har fungeret som statholder i Christian II's fravær.⁶⁶ Statholder-posten varetoges ofte af lensmanden på Københavns slot, men blev undertiden overdraget til særligt betroede rådgivere, der førte opsyn med flådens udrustning og i det hele taget sad inde med den øverste myndighed, når kongen ikke var i København. I 1520 ser vi Sigbrit optræde på lignende måde. Da et nederlandsk gesandtskab i forsommeren ankom til København sammen med seks krigsskibe, som den kejserlige regering havde stillet til Christian II's disposition, forefandt det i havneindløbet ikke færre end 90 hollandske skibe, som var blevet beslaglagt under påskud af krigsførelsen mod Sverige.⁶⁷ Christian II opholdt sig på dette tidspunkt ved hæren foran Stockholm, og i hans fravær førte Sigbrit øjensynligt kommandoen, eftersom matrosernes klager gjaldt hende.

Tilstandene i København undgik naturligvis ikke hansestædernes opmærksomhed. Vi har allerede nævnt Kord Königs klage, og at indgrebene overfor kontoret var signeret Sigbrit.⁶⁸ Også beslaglæggelsen af de hollandske skibe og krigs-

⁶⁴ Se kvitteringen til den afskedigede tolder, Hans Pedersen, P. F. Suhm, Samlinger II, 1, s. 185 og Danzigs besværinger over toldstedets flytning fra juli 1519, HR 3. Abt. VII, s. 424 f: »... und eyn deel von Helsenöre kegen Koppenhaven umbe tho vortollen reyszen moten«. Flytningen var altså ikke annonceret på forhånd.

⁶⁵ HR 3. Abt. VII, s. 436 f., Nr. 240, dateret Lübeck den 6. oktober 1519.

⁶⁶ Jf. Astrid Friis' bemærkninger om statholderposten under Christian III i HT 10. r. VI, s. 72 f. samt Eske Billes og Anders Billes virksomhed, ligeledes under Christian III, der er beskrevet af W. Møllerup i Bille-Ættens Historie I. Kjbh. 1888, s. 703, 739 m. fl. st.

⁶⁷ C. F. Allen, De tre nordiske Rigers Historie 3, I, s. 282 f. og note 18 s. 395 efter gesandtskabsindberetningen. De seks krigsskibe var et led i den overenskomst om en »nedskrivning« af medgiften, som den nederlandske regering havde fået gennemført i februar (Ekdahl, Christiern II:s Arkiv 1, I, s. 148 f.).

⁶⁸ Med henvisning til relator-betegnelsen udtalte C. F. Allen i De tre nordiske Rigers Historie 3, I, s. 131: »Kontoret blev ikke uvidende om, hvem det skyldte denne forholdsregel«. Hertil kunne føjes, at Lübecks borgmester på hansemødet i Stralsund i marts 1520 faktisk henviste til relator-betegnelsen (HR 3. Abt. VII, s. 521 § 30), som også omhyggeligt anførtes i de afskrifter, der verserede mellem hansestæderne indbyrdes (jf. note 52).

skibenes ankomst rygtedes snart i Lübeck. At forløbet i første omgang blev misforstået, er en anden sag. Med Danzigs sekretær som hjemmelsmand erfarer vi, at Sigbrit i kongens fravær havde udvalgt fire af de seks krigsskibe, dertil havde føjet nogle af de beslaglagte saltskibe og således udrustet en hel lille flåde, som hun havde sendt højesteren i Preussen til undsætning. Mon ikke sekretærens bange anelser har spillet ham et puds?⁶⁹ Men bortset fra destinationen, stemmer hans oplysninger fortræffeligt med det nederlandske gesandtskabs indberetning og underbygger yderligere billedet af Sigbrit som den, der i København forestod krigsførelsen.

Overgrebene imod søfarten i danske farvande fortsatte og stadig med Sigbrit som den centrale skikkelse. I sommeren 1521, da svenskerne atter havde grebet til våben, møder vi hende i fuld gang med at forhøje afgifterne af udenlandske købmænd og beslaglægge deres skibe. Den store kender af Christian II's tidsalder, C. F. Allen, siger træffende om hendes virksomhed, at hun var hansestæderne »en utålelig regnemester og tugtemester, der strakte sin hånd til lovens yderste grænse og måske lidt over...«.⁷⁰ Øresundstoldens flytning bevirkede, at hun i København kunne kontrollere hele Østersøhandelen og udnytte den til fordel for Christian II's politik. Vi har strejft beslaglæggelsen af skibe og varer, der øjensynligt skete for at sikre forsyninger til de danske tropper. Et andet og næsten det vigtigste sigte med indgrebene var at hindre forsyninger i at nå frem til de svenske oprørere. Endelig tjente afgiftsforhøjelserne naturligvis finansieringen af krigen.

At Sigbrit var midtpunktet i denne blokade- og afpresningspolitik, kan ikke være tvivlsomt. Når hansestæderne under deres indbyrdes forhandlinger drøftede forholdene i Danmark, henvistes der automatisk til hende: »En af deres skippere havde måttet give Sigbrit 5 gylden i told for et skib på 50 læster«, lød det fra Rostock i juni 1521.⁷¹ Ikke mindre ramt følte den danzigske skipper sig, som på udrejsen i 1520 af Christian II personligt fik konfiskeret sine våben og af Sigbrit blev frataget en læst tjære.⁷² På hjemvejen i 1521 måtte han betale hende 24 guldgylden i told og blev ovenikøbet holdt tilbage i København gennem længere tid.

Det mest afslørende billede af Sigbrits virksomhed får vi imidlertid i Danzigs gesandt Ambrosius Storms rapporter, som allerede er omtalt.⁷³ Da han den 9. juli 1521 ankom til København, blev han med ubehag vidne til det samme sceneri, der havde mødt det nederlandske gesandtskab året før: en større flåde af hollandske handelsskibe, der havde været på vej ind i Østersøen, men som nu

⁶⁹ HR 3. Abt. VII, s. 627 f., Nr. 345. Det skal indrømmes, at rygterne for så vidt har været grundet, som der vitterligt i efteråret 1520 blev overført ledige lejetropper fra København til Preussen: sst., s. 165, pkt. 35, jf. 3. Abt. VII, s. 787 § 10.

⁷⁰ C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie* 3, I, s. 239.

⁷¹ HR 3. Abt. VII, s. 722 § 156.

⁷² HR 3. Abt. VII, s. 164 f., note 2 pkt. 16.

⁷³ Se note 2 og 21. Ambrosius Storms sendelse er behandlet af R. Boeszoermyen i: *Danzigs Theilnahme an dem Kriege der Hanse gegen Christian II*, I. Danzig 1860, s. 33 ff. og på grundlag heraf af C. F. Allen i *De tre nordiske Rigers Historie* 3, II, s. 263 f. Jf. M. Venge, *Bondekær eller tyrann*, s. 15–18.

blev tvunget til at ligge stille i København. Hertil føjedes skibene fra Danzig, efterhånden som de indfandt sig, hvad Storm naturligvis særligt noterede sig. Hans ubehag blev ikke mindre af, at han selv var med et af de første skibe af en hel flåde, som nu intetanende sejlede sin arrest i møde. Danzigs redere nøjedes tilsyneladende med at sende deres skibe af sted en gang i løbet af sommeren, hvorpå de vendte tilbage fra Vesteuropa det følgende år.⁷⁴ Derimod tog de entreprenante hollandske redere ikke i betænkning at udsende en mængde skibe som »ballastere«, d.v.s. uden ladning. De hollandske skibe passerede altså Øresund to gange samme år, enten lastede med Baye-salt og klæde eller tomme den ene vej og på hjemvejen fyldt med korn og andre af Østersøområdet produkter.

I dette tilvante mønster greb den danske regerings dispositioner unægteligt forstyrrende ind. Blot nogle få ugers ophold i København måtte af besætningen føles som en uudholdelig tvang. De østfra kommende skibe havde ofte letfordærlige varer om bord, der ikke nød godt af sommervarmen i Revshaleddybet, mens de skippere, der var på vej ind i Østersøen, havde travlt for at nå at afsætte deres varer og købe op inden hjemreisen.⁷⁵ Til den danske regerings undskyldning må det siges, at i hvert fald Danzigs skippere til dels havde sig selv at takke for det tvungne ophold. Mens de hollandske skibe blev holdt tilbage med de svenske op-rørere som påskud, idet regeringen foregav at skulle anvende nogle af skibene og betragtede deres ladninger af salt som kontrabande,⁷⁶ blev de vestgående skibe fra Danzig kun opholdt af, at de vægrede sig ved at betale Øresundstolden, som var blevet stærkt forhøjet. Netop toldforhøjelserne i Sundet og på Skånemarkedet var en vigtig del af baggrunden for Ambrosius Storms sendelse.⁷⁷

I disse utålelige overgreb mod handelslivet mødte hanseaterne stedse Sigbrit som den danske regerings repræsentant. At hun var inderligt afskyet i hansestæderne, er allerede antydnet og kan ikke forundre. Vi træffer heller aldrig moder-titlen anvendt fra hanseatisk hold, men alene det afmålte, om end nok så respektfulde »fru«, der egentlig var forbeholdt fyrstinder og adelige kvinder. Kejser Maximilians datter, der var regentinde i Nederlandene, omtales altid som fru Margrethe — vor egen dronning, Kalmarunionens skaber, der levede 100 år tidligere, i øvrigt på samme måde. Med Christian II's fald ophørte da også straks brugen af den fornemme frue-titel. Herefter kaldes Sigbrit kun ved navn eller højst med et fnysende epitete som »denne kvinde«⁷⁸ — et udtryk for en dyb fornædrelse i det meget korrekte og titelbevidste 16. århundrede.

Ambrosius Storm traf imidlertid Sigbrit, mens hun endnu befandt sig på magtens tinde. Sine følelser overfor hende måtte han som diplomat nødvendigvis skjule. De skinner kun ved sjældne lejligheder igennem, som når han rystet kom-

⁷⁴ Se f. eks. klagefortegnelsen i HR 3. Abt. VIII, s. 164 ff. pkt. 9, 16 samt Storms hentydning 3. Abt. VII, s. 793 midten, jf. s. 786 § 8 (Nr. 431) om en vinterligger i »Amstelredame«.

⁷⁵ Jf. sst., s. 768 § 24 om købmændene, der gerne ville have deres varer betids på markedet, og s. 775 § 55 om en skipper fra Danzig: »dan he vorderflicke ware inne hadde«.

⁷⁶ De hollandske skibe måtte således losse saltet i Københavns havn: sst., s. 792, Nr. 433 og s. 766 § 16.

⁷⁷ Se Storms instruktion, sst. s. 784 §§ 2 og 3.

⁷⁸ Se omtalen af hende i breve fra Lübeck og Danzig, begge af 22. april 1523, HR 3. Abt. VIII, s. 370 f., Nr. 384 og 386.

menterer en særlig barsk ytring fra hendes side: »Dette er nøjagtigt fru Sigbrits ord, som jeg har hørt dem af hende«. ⁷⁹ Ved en anden lejlighed hedder det opgivende om hendes forhandlingstaktik: »thi denne frue gør lige, hvad der passer hende, og når hun ikke længere gider høre på, hvad man har at sige, så henviser hun til fru dronningen eller til kongelig majestæt, der har givet hende denne eller hin befaling, eller til rigsråderne, og de henviser alle igen til hende«. ⁸⁰ Et tredje sted bemærker han tørt, efter at have refereret en række af hendes ytringer: »... så at der er ringe vederkvægelse at hente hos denne frue«. ⁸¹

Retfærdigvis må det bemærkes, at gesandten blev barsk behandlet af andre end Sigbrit, og at tidens omgangstone vel i det hele kan forekomme rå efter vore begreber. Om den danske rigsråd Albrecht Jepsen af slægten Ravensberg hedder det i Storms rapport, efter at han havde rykket for regeringens endelige svar: »Han mente bestemt, at jeg havde fortjent at ligge og vente på svar et kvart år og så drage tomhændet herfra uden svar«. ⁸² Bag rapportens nøgterne referat fornemmes råben og fagter. Rød i hovedet og prustende — forestiller vi os — føjede Albrecht Jepsen til, at danskerne nok skulle vide at finde folk, der kunne gengælde de kaperier, Danzig blev mistænkt for at understøtte, »og det skal ikke koste os mere end 100 eller 200 sider råddent flæsk og et par læster sur drikelse«. Den ejendommelige replik må have runget under hvælvingerne i Nikolai kirke, hvor mødet fandt sted.

Sammenlignet med denne fornærmelige og uvenlige holdning er Sigbrits behandling af gesandten næsten nobel. Da det kom til stykket, var det også hende, der forbarmede sig over ham og skaffede ham svaret, som vi allerede har set. Måske har hun som udlænding stillet sig mere forstående overfor Storms idelige klager over luften og maden i København. »Gud skal vide, at jeg ikke vel lider luften og den hårde kost her i landet«, udbryder han et sted. ⁸³ Vi tænker os, at dunsterne fra de københavnske møddinger har hvilet tungt over den sommervarme by. Det er karakteristisk, at fluen spillede en fremtrædende rolle i tidens billedsprog, ⁸⁴ selv om Sigbrits kampagne for renlighed i byerne vel allerede havde sat sig visse spor. Storms ytringer om maden tyder på, at han i borgmesterhjemmet, hvor han var indkvarteret, er blevet trakteret med dansk rugbrød. 1500-tallets maver var ellers ikke sarte. Man kan blot forestille sig, hvad Storm må have sat til livs under sørejsen til København, der varede 14 dage. ⁸⁵

⁷⁹ HR 3. Abt. VII, s. 791, Nr. 433, jf. s. 763 § 5. Kommentaren gjaldt Sigbrits bemærkning om de svenske oprørere, der skulle straffes, »som Jerusalem en gang lagdes øde«.

⁸⁰ Sst., s. 796, Nr. 435, jf. s. 791 nederst.

⁸¹ Sst., s. 791, Nr. 433.

⁸² Sst., s. 744 § 47.

⁸³ Sst., s. 796, Nr. 435. Jf. s. 780 § 71.

⁸⁴ To bekendte eksempler: Paulus Helies ytring i epistlen af 30. september 1523 om adelens handelsfuldmægtige, der havde »besat enhver krog i riget, så at de endogså med lethed kunne indsamle fluerne, om de ellers kunne være dem til nytte og fordel«, citeret i min »Når vinden føjer sig...«, s. 113 f. og bemærkningen om de katolske bisper i klageskriftet 1536: »Den lydighed de riget ville, den førte vel en flue bort på sin rumpe« (H. F. Rørdam, *Monumenta Historiæ Danicæ* I. Kjbh. 1873, s. 198).

⁸⁵ HR 3. Abt. VII, s. 762 § 1. Jf. i øvrigt sachseren Utenhofs kritik af dansk madlavning, der er citeret i »Når vinden føjer sig...«, s. 10.

Dette glimt af sympati til trods, var og blev Sigbrit den hovedansvarlige for regeringens foranstaltninger, hvilket Ambrosius Storm flere steder fremhæver. Kort efter sin ankomst skrev han til rådet i Danzig, at han af dronningen i kongens fravær var blevet henvist til Sigbrit, som — føjer han forklarende til — »har hånd i hanke med alt, skalter og valter, hvilket de mægtigste her i landet, hvem de end er, må tåle og lide«. ⁸⁶ Allerede her fornemmes den distance, vi tidligere har konstateret overfor hendes optræden som forhandler, men som i dette tilfælde måske snarest er vendt mod rådet i Danzig, der nødtigt skulle tro, at han letfærdigt og overilet betroede sin sag til Sigbrit. Formodentlig af denne grund forsikrer han videre i denne første rapport, at han høfligt henvendte sig til hende, men kortest muligt og på en passende måde, idet han ikke ønskede at indlade sig for meget med hende. For yderligere at understrege sin afstandtagen oplyser han, at Sigbrit meget upassende ikke undså sig for at udfritte ham om indholdet af hans instrukser, men at han selvfølgelig forblev standhaftig.

Skønt Sigbriets magtstilling efter det fremførte turde være velkendt, er det alligevel overraskende at iagttage ceremoniellet omkring hendes første møde med Storm, som gesandten her lidt forbeholdent refererede til. Det er næppe for meget sagt, at hun røber en følsomhed overfor etikette, der var en fransk præsident værdig. Det må ganske vist nævnes, at gesandten hidtil kun indirekte gennem sin vært, borgmester Thomas Meyenris, havde været i forbindelse med regeringen, og at mødet altså var den første officielle kontakt imellem Danzigs og den danske konges repræsentant. Det er imidlertid tydeligt, at Sigbrit har lagt megen vægt på den prestige, der var forbundet med ydre former. Senere kom Ambrosius Storm i audiens hos dronning Elisabeth på Københavns slot. Her fandt han dronningen siddende på en trone, mens rigsråderne stod på rad og række, og en af dem, den iltre Albrecht Jepsen, som vi kender, talte på hendes vegne. ⁸⁷

Hos Sigbrit gik det ikke mindre formelt til. Hun stod dog vistnok op under audiensen, der ellers foregik omtrent som Storms foretræde for dronningen. Af sin vært blev han først ledsaget til hendes hjem på Amagertorv. ⁸⁸ Her fandt han forsamlede foruden Sigbrit selv ridderen Niels Lykke, kancellisekretær Jesper Brochmand og lensmanden på Københavns slot, Herman Dutsch. Niels Lykke tilhørte den snævreste regeringskreds omkring Christian II og Sigbrit. Som en af de få danske adelige fulgte han også kongen i landflygtigheden. ⁸⁹ I marts 1520 havde han været dansk gesandt i Lübeck, ⁹⁰ så at han må formodes at have været bevandret i regeringens politik overfor hansestæderne. Uvist er derimod, om han er identisk med fru Inger til Østråts uheldige svigersøn, der blev »røget« ihjel af den norske ærkebiskop juleaften 1535. C. F. Allen mente, der måtte være tale om to forskellige personer, mens senere historikere åbenbart har hæftet sig

⁸⁶ HR 3. Abt. VII, s. 791, Nr. 433, jf. s. 762 § 3.

⁸⁷ Sst., s. 770 f. §§ 28–35.

⁸⁸ »... yn ere herberge«. Se videre om audiensen Hanserecesse 3. Abt. VII, s. 762–66 §§ 4–17 og s. 791 f., Nr. 433.

⁸⁹ C. F. Allen, *Breve og Aktstykker*, s. 268 f.

⁹⁰ HR 3. Abt. VII, s. 540, Nr. 297.

ved, at »vor« Niels Lykke forsvinder sporløst samtidig med, at den norske Niels Lykke dukker op.⁹¹ Det lader vi stå hen.

Jesper Brochmand kender vi allerede som en mulig formidler af det overraskende milde islæt, der indgik i den danske tradition om Sigbrit. Ved tiden for dette møde var han fungerende kansler.⁹² Kansler-embedet stod ledigt, efter at Ove Bille den 23. oktober 1520 var blevet biskop af Århus⁹³ — en vakance, der kan have haft forbindelse med Sigbriks magtstilling, hvad enten de kandidater, der var på tale, har betakket sig i den anspændte atmosfære efter blodbadet, eller Sigbrit selv har ment, at embedet gerne måtte stå ubesat.⁹⁴ I denne situation er altså den skikkelige Jesper Brochmand trådt til. Hans senere fængsling kom i øvrigt til at understrege det farlige i at virke i Christian II's omgivelser, men denne episode fik dog, som vi har set, en lykkelig udgang. For resten har han sikkert været et elskværdigt menneske. Ambrosius Storm siger lidt umotiveret om ham, at han var »et bysbarn af København«, hvilket vel må betyde, at de to herrer har snakket sammen under forhandlingerne.

Herman Dutsch, endelig, tør vi uden tøven betegne som en af de mindst kendte skikkelser i Danmarkshistorien. Han nævnes udover i Storms beretning kun i nogle kvitteringer, hvor han kaldes Herman van Münster, formodentlig efter sin fødeby.⁹⁵ Han er vistnok ikke tidligere blevet omtalt i et historisk værk og bliver det næppe heller i fremtiden. Erslev anfører ham i hvert fald ikke i sine tabeller over danske lensmænd.⁹⁶ Hans navn tyder heller ikke på, at han har været af fornem byrd. Det udgør vel simpelthen Storms gengivelse af det danske »Herman tysker«.⁹⁷ I mangel af yderligere oplysninger tillader vi os at slutte, at han i al sin ubetydelighed har været et mere villigt redskab for Sigbrit, end en lensmand af den danske adel ville have været. Det må bl. a. være til Herman Dutsch, der sigtes, når der senere under oprøret klages over, at udlændinge, »trælle og skalke«, var blevet indsat som slotshovedsmænd.⁹⁸

⁹¹ Se A. Heises udredning i: *Kristiern den anden i Norge og hans fængsling*. Kjbh. 1877, s. 59 ff.

⁹² HR 3. Abt. VII, s. 770 § 28.

⁹³ W. Møllerup, *Bille-Ættens Historie I*, s. 349.

⁹⁴ Derimod skal man næppe forestille sig, at Ove Bille blev presset til at tage sin afsked, og at bispeudnævnelser var en degradering (således Johan Hvidtfeldt, *Forvaltningspolitik under Christian den anden*. Scandia 12. Lund 1939, s. 233).

⁹⁵ P. F. Suhm, *Samlinger 2, I*, s. 195, 202, 204. Han er vel den samme Herman van Münster, der nævnes i kong Hans' tjeneste 1507 (*Danske middelalderlige Regnskaber 1, I*, udg. af Georg Galster. Kbh. 1944, s. 110).

⁹⁶ Kr. Erslev, *Danmarks Len og Lensmænd i det sextende Aarhundrede*. Kbh. 1879, s. 15. Erslev har søgt at udfylde tomrummet 1520–22 ved at henvise til en stærkt polemisk ytring af Paulus Helie fra 1526, hvorefter Malmø-borgmesteren Hans Mikkelsen en tid skulle have haft befalingen over Københavns slot (Skrifter af Paulus Helie II, ved Marius Kristensen. Kbh. 1937, s. 95). Det er der ingen grund til. De nævnte kvitteringer viser klart, at Herman Dutsch/Herman van Münster var lensmand i dette tidsrum.

⁹⁷ Jf. Storms betegnelse for hansestæderne i modsætning til de kejserlige Nederlande: »d(i)e Dutschen (H)anse stede«, HR 3. Abt. VII, s. 764 § 7. At Herman »tysker« ikke var adelig ses af, at Storm med tysk terminologi betegner ham »ærbare og beskedne«, mens Niels Lykke kaldes »ædle og faste«.

⁹⁸ Således opsigelseshæftet fra det jyske råd i Huitfeldts *Christian II's Historie*, s. 243, jf.

Vi ser, at det var de øverste civile og militære myndigheder i København, der stod Sigbrit bi under Storms foretræde. Selve audiensen indledtes med en konventionel overbringelse af hilsener fra gesandten side, der kan sammenlignes med vore dages overrækkelse af kreditiver. Dernæst svarede Niels Lykke formelt på Sigbrits vegne, akkurat som om hun var af fyrsteligt blod. Det er hævet over enhver tvivl, at Sigbrit ikke var adelig, eftersom hun førte et borgerligt bomærke i sit segl.⁹⁹ Alligevel — eller måske derfor — har hun lagt vægt på at omgive sig med et ceremoniel, der normalt forbindes med høj byrd. Åbenbart er det dog i længden faldet hende svært at forholde sig fornemt umælende. Ret hurtigt brød hun i hvert fald ind og supplerede Niels Lykkes udredning med egne, fyndige kommentarer.

Resten af mødet formede sig herefter som en duel mellem hende og Storm. Senere meddeler Storm, at han havde sendt Sigbrit to fade øl¹⁰⁰ — en konventionel opmærksomhed overfor førsteministeren. I hvor høj grad Sigbrits i vore øjne så usædvanlige stilling har været integreret i regeringssystemet, ses af, at den tilsvarende opmærksomhed til gesandten, som konventionen uanset alle uoverensstemmelser ved forhandlingsbordet krævede, blev sendt ham af biskoppen af Roskilde.¹⁰¹ Den bestod i øvrigt af to kander vin.

IV

Storm-forhandlingerne viser os Sigbrit på højden af sin magt. Men de frister også til en nærmere bestemmelse af hendes stilling. Vi har set, at kendskabet til praktisk købmandsskab tilsyneladende var udgangspunktet for hendes virksomhed. Af Storm-forhandlingerne fremgår, at hun var den danske regerings talsmand i toldspørgsmål. Da Storm rykkede for regeringens svar, særligt angående den uhindrede sejlads gennem Øresund og toldforhøjelserne på Skånemarkedet, blev han atter henvist til Sigbrit, »som var mest inde i sagerne«.¹⁰² De meget indviklede forhandlinger om toldspørgsmålet førtes af hende, og det er tydeligt, at hun udtrykte sig selvstændigt og uden vaklen, selv om hun naturligvis udtalte sig i Christian II's navn.

Tolden af hansestæderne og den internationale skibsfart gennem Sundet har altså været underlagt Sigbrit.¹⁰³ I Storms rapport nævnes tolderen Vilhelm, der

sammensværgelsesbrevet i Bondekær eller tyran, s. 7. Derimod klager Frederik I's håndfæstning mærkeligt nok ikke over, at udlændinge blev indsat som lensmænd, men blot over at kongen på Sigbrits råd indsatte »hendes lige« og forsmåede den danske adel (Geheimarchivets Aarsberetninger II. Kjbh. 1856–60, s. 69). Er man veget tilbage for en principiel afstandtagen fra udlændinge overfor den nye konge og hans udenlandske (holstenske) rådgivere? Jf. at § 30 tilsyneladende åbner mulighed for bortforleninger til andre end danske adelige, dog med rigsrådets samtykke (Aarsberetninger II, s. 74).

⁹⁹ C. F. Allen, *anf. arb.* 2, s. 330.

¹⁰⁰ HR 3. Abt. VII, s. 768 § 20.

¹⁰¹ Sst., s. 772 § 41.

¹⁰² »als de der dinge upm mechtigesten were«, sst., s. 776 § 58.

¹⁰³ Her kunne yderligere henvises til, at den gamle tolder, Hans Pedersen, der var blevet afskediget ved toldens flytning, straks ansattes af de nye magthavere i 1523 (Kr. Erslev og

formentlig har opkrævet Øresundstolden, men det nævnes også, at han »var« hos Sigbrit, som om han boede i hendes hus eller havde kontor der.¹⁰⁴ Forskellen var næppe stor. Ved en bestemt lejlighed, da Sigbrit selv optrådte som overtolder, kaldes han direkte hendes svend, et andet sted hendes skriver og tolder.¹⁰⁵ Vilhelm stammede fra Nederlandene og var altså Sigbrits landsmand — størsteparten af de fortoldede skibe var jo hollandske — men desuden må Sigbrit nødvendigvis have haft danske håndlangere. I Skibykrøniken nævnes blandt andre uægte fødte præstesønner, der blev lutheranere, »en forbryderisk karl ved navn hr. Lars Hvid« — altså selv en gejstlig — der havde været Sigbrits sekretær.¹⁰⁶ Disse få glimt er de eneste overleverede af det bureaukrati, som Sigbrits ledelse af toldvæsenet og hendes øvrige virksomhed må have krævet.

Toldforhøjelserne i Øresund og på Skånemarkedet, der gav anledning til stridighederne med Nederlandene og hansestæderne og var baggrunden for Ambrosius Storms sendelse, blev indført 1519, samtidig med Sigbrits første fremtræden og de tilsvarende indgreb mod kontoret i Bergen.¹⁰⁷ Overfor hansestædernes privilegier var det ikke let at forsvare det danske standpunkt. Nogle af Sigbrits — og Albrecht Jepsens — udladninger skal sikkert ses i dette lys. Danzigs, lader det til, noget usikkert hjemlede forbindelser med de svenske oprørere blev blæst op og kommenteret i de mest ophidsede vendinger, som vi allerede har set Albrecht Jepsen gøre det. Der turde heri ligge noget af en komedie, som når Sigbrit dramatisk skildrede de tårer, Christian II havde udgydt i anledning af nogle formodede fortrædeligheder fra Danzigs side.¹⁰⁸

Sammenhængen fremtræder utilsløret, når Sigbrit brutalt erklærede, at hansestædernes privilegier var bortfaldet på grund af deres understøttelse af de svenske oprørere.¹⁰⁹ Vi ser, at opsynet med toldvæsenet var nøje forbundet med udenrigspolitikken. Embedet, som vi har tillagt Sigbrit, indebar en omfattende kontrol med den passerende skibsfart og en afvejelse af forholdet til de implicerede

W. Møllerup, Kong Frederik den Førstes danske Registranter. Kjbh. 1879, s. 69) — pladsen har været tom. Det er denne tolder, vi skylder de to ældste bevarede Øresundstoldregnskaber fra 1497 og 1503 (jf. Wm. Christensen, Dansk Statsforvaltning i det 15. Århundrede. Kbh. 1903, s. 665, Astrid Friis i Festskrift til Erik Arup. Kbh. 1946, s. 169–73).

¹⁰⁴ HR 3. Abt. VII, s. 775 § 52.

¹⁰⁵ Sst., s. 776 § 57. Vilhelm eller Villom fra Zwolle, »som tjente Sigbrit«, tog sin afsked fra den 14. februar 1522 og erhvervede i den anledning en kvittering for alt, hvad han havde oppebåret i told (P. F. Suhm, Samlinger 2, I, s. 198). Herman Willemzoon kalder ham i sit regnskab Willem Albertszoon (Rigsarkivet, München-samlingen G 20). Hans videre skæbne blev ikke lykkelig. Under Christian II's landflygtighed fik han det lidet misundelsesværdige hverv at være kongeparrets kassimester, og i 1529 led han martyrdøden i Mechelen (C. F. Allens Aktstykker, s. 310, 314; jf. Emilie Andersen, München-samlingen. Kbh. 1969, s. 83 pkt. 14).

¹⁰⁶ Se Heises bemærkninger i Lektor Povl Helgesens historiske Optegnelsesbog, sædvanlig kaldet Skibykrøniken. Kbh. 1890–91, s. 113, jf. Skrifter af Paulus Helie VI. Kbh. 1937, s. 108.

¹⁰⁷ Om Christian II's toldpolitik, se senest M. Venge, Christian 2.s fald. Odense 1972, s. 36 f.

¹⁰⁸ HR 3. Abt. VII, s. 765 § 9.

¹⁰⁹ Sst., s. 764 § 9.

Østersø-magter. I Danzigs flåde af vestgående handelsfartøjer, der under forhandlingerne i 1521 blev holdt tilbage i København, indgik et skib ført af skipper Timme Holm. Denne mand blev arresteret af de danske myndigheder og sat i fængsel på Københavns slot, beskyldt for at have huset en svensk kaper, Jöns Warge, og have været i kompagni med denne.¹¹⁰

Sigbrit oplyser i den anledning, at en hollænder havde fortalt hende, at han i Danzigs havn havde overvåret, hvorledes et parti kobber fra kaperfartøjet var blevet ført over i et lübsk skib.¹¹¹ Kobberet stammede fra et skotsk skib, der var blevet kapret i Stockholms skærgård — i 1521 et dansk farvand — hvorpå besætningen var blevet smidt over bord. Det sidste træk gentages så ofte fra dansk side i disse år, at man får sin tvivl. Sagen viser imidlertid, hvor detaljeret skibsfarten i Øresund blev overvåget fra København. Hvert enkelt skib er øjensynligt blevet nøje gennemgået og besætningens identitet fastslået, ladning og destination kontrolleret.

Som yderligere belæg for danzigernes forbindelse med de svenske oprørere henviste Sigbrit, dog uden kildeangivelse, til en anden skipper fra Danzig, der havde lovet hende ikke at sejle til Reval.¹¹² Men, siger hun, efter at han var kommet til Danzig, lod han en anden sejle sit skib til Reval. Af en tredje skipper, Michel Friholdt, krævede Sigbrit og Vilhelm — det er i denne forbindelse, at Vilhelm kaldes hendes svend — at han udleverede for 90 mark humle som bod for en tilsvarende forseelse.¹¹³ Endelig havde en fjerde skipper, Arndth Fresze, lovet hende at sejle til Riga, men heller ikke holdt dette løfte.¹¹⁴ På grund af sine nære forbindelser med Sverige betragtedes Reval åbenbart af danskerne som en fjendtlig havn. I dette tilfælde var problemet, at Arndth Fresze senere (klogeligt) havde solgt sit skib til en anden Danzig-skipper, Karsten Gildemeister, som imidlertid nu blev afkrævet en bod i København.

Det ses, at Sigbrit har ført en overordentlig nidkær kontrol med skibe og varer, der passerede sundet. Det er også tydeligt, at hendes motiver i høj grad har været fiskale, som det konstateredes af Ambrosius Storm. Af myndighederne »og især fru Sigbrit« blev der først givet ordre til, at den arresterede hollandske flåde skulle afgive 10 saltskibe og 10 ballastere, der skulle stilles til rådighed for den danske regering.¹¹⁵ Næste dag viste det sig imidlertid, at de 20 udtagne skibe kunne købe sig fri, og at hele flåden måtte sejle videre, »så at danskernes forehavende ikke var andet end pengesag«, som det hedder i Storms rapport.

Hermed er vi tilbage ved krigsfinansieringen, som vi oprindeligt formodede var et hovedsigte med Sigbrits virksomhed. Vi ser nu, at regeringens overgreb imod handelen navnlig havde til formål at afpresse købmændene værdier udover den sædvanlige told, som i forvejen var forhøjet. Disse beløb har naturligvis skul-

¹¹⁰ Om Timme Holm-sagen, se sst. Nr. 429 §§ 9, 45, 64–70 og Nr. 431 § 13.

¹¹¹ Her sigtes vel til de oplysninger, der senere kom frem i forhøret af den hollandske bådsmand (§ 65).

¹¹² HR 3. Abt. VII, s. 765 § 9.

¹¹³ Sst., s. 796 Nr. 435, s. 776 § 57.

¹¹⁴ Sst., s. 775 f. § 56.

¹¹⁵ Sst., s. 777 § 63.

let anvendes til krigsførelsen. Formodningen om Sigbrits andel i krigsfinansieringen bestyrkes yderligere, når vi betragter hendes øvrige virksomhed. Udover toldvæsenet, som blev skarpt belyst af Storms rapporter, viser det sig, at hun simpelthen har bestyret hele finansforvaltningen.

Meget betegnende er den generalkvittering for sin virksomhed, som hun ved en mærkelig forudelse sikrede sig kort før nytår 1523, da Christian II rejste til Jylland — den rejse, der afbrødes af oprøret. Her hedder det, at Sigbrit havde aflagt et fuldstændigt regnskab »for alle varer og genstande, også for alle penge, mønter, kostbarheder og for told, lastpenge, skibe, købmænd, indenlandske og udenlandske, og i øvrigt for alt, hvad hun har haft i befaling og forvaltning af os og har modtaget og givet ud«. ¹¹⁶ Kvitteringens sigte er ikke vort — at bestemme Sigbrits virksomhed — men blot at beskytte hende mod krav, der uundgåeligt ville blive rejst under nye, fjendtlige magthavere. Underslæb hørte dengang som i vore dage til de farligste skær, der truede en politikers ve og vel. Ikke at vi mistænker Sigbrit for at have forgrebet sig på statens midler, men det var næppe utænkeligt, at en eller flere af hendes utallige finansielle transaktioner ville kunne bruges imod hende. Her var hun nu i det mindste juridisk dækket ind.

Indirekte er kvitteringen imidlertid højst oplysende. Den viser os, hvor mangesidet hendes virksomhed har været. Umiddelbart ville man tro, at den var rettet til bestyreren af et stort varehus — og det er sikkert ikke langt fra sandheden, som vi skal se. Foreløbigt bør vi til overtolderens embede føje finansministerens og nationalbankdirektørens. Det skyldes ikke blot generalkvitteringen. Af talrige andre kvitteringer fremgår, at Sigbrit forestod alle indbetalinger og udbetalinger af betydning i Christian II's sidste år, da kilderne flyder rigere.

Disse kvitteringer er i adskillige tilfælde udstedt af Sigbrit selv. Det normale var ellers, at alle kvitteringer udstedtes i kongens navn. De kvitteringer, der er bevaret fra Sigbrits hånd, er altså endnu et højst sigende vidnesbyrd om hendes magtposition. Da to repræsentanter for bystyret i Ribe den 16. december 1521 indbetalte et stort beløb i kongelige afgifter, modtog de en kvittering i Sigbrits navn, der stillede dem forskellige begunstigelser i udsigt, når de kom med resten. ¹¹⁷ Af flere andre kvitteringer ses, at Sigbrit var bemyndiget til at modtage alle beløb. ¹¹⁸ Atter andre kvitteringer er vel udstedt i kongens navn — i det mindste findes de i den kongelige kopibog — men nævner udtrykkeligt Sigbrit som den,

¹¹⁶ »... von allen guthern vnd haben auch von allem geld parschafft kleynodien vnd von zollen last geldt schiffen kauffleuten einwohnern vnd auszlendern vnd sunsten von allen dem ienigen szo sy von vns in beuehel vnd vorwaltung gehabt, eingenomem vnd ausgegeben ...«, N. J. Ekdahl, *Christiern II's Arkiv* 1, I, s. 329, jf. *Bondekær eller tyrann*, s. 22.

¹¹⁷ C. F. Allen, *Aktstykker*, s. 5.

¹¹⁸ N. J. Ekdahl, *Christiern II's Arkiv* 1, I, s. 303, II, s. 338 f., jf. M. Venge, *Bondekær eller tyrann*, s. 21 f. og overenskomsten om et stort lån mellem Malmø bystyre og Sigbrit, der blev sluttet i København den 4. december 1522 (Emilie Andersen, *Malmø købmanden Ditlev Enbeck og hans regnskabsbog*. Kbh. 1954, s. 14 f.).

¹¹⁹ P. F. Suhm, *Samlinger til den danske Historie* 2, I, s. 199, II, s. 45, 52; *Nye Samlinger* 1, s. 376, 379, 2, II, s. 181 f., 185, 191. I et enkelt tilfælde hedder det udtrykkeligt, at abbeden i Sorø havde Sigbrits kvittering på et beløb (*Samlinger* 2, I, s. 192). Der er øjensynligt ikke blevet skelnet nøje mellem kvitteringer udstedt af Sigbrit og Christian II.

der havde modtaget pengene.¹¹⁹ Tilsvarende har hun udbetalt meget store summer både til krigsførelsen og andre formål.¹²⁰

Kort sagt, der kan ikke være tvivl om, at Sigbrit »sad« på den kongelige kasse — og det i bogstaveligste forstand. Da møntmesteren Jørgen Kock den 20. december 1522 overdrog hende 55.000 mark, skete det, som det oplyses, i fadeburet på Københavns slot.¹²¹ Her får vi en fornemmelse af de lokaler, Sigbrit regerede i, selv om det nok har hørt til undtagelserne, at fadeburet blev taget i brug. Da beløbet sandsynligvis afleveredes i form af næsten 900.000 skillingstykker, forstår man, at optællingen krævede plads. Ved en anden lejlighed modtog hun »i sølvkammeret« en større sending kostbarheder, der vistnok stammede fra Stockholms slot.¹²² I disse og andre gemmer har hun forvaret Christian II's beholdninger af rede penge og ædelmetaller, d.v.s. hvad vi ville kalde statskassen.

Generalkvitteringens omtale af de »penge, mønter og kostbarheder«, som Sigbrit havde befattet sig med, har ikke været tomme ord. Kolossale beløb er virkelig passeret gennem hendes hænder. Thi at Sigbrit personligt førte opsynet med optællingen af mønter og kostbarheder ses af, at flere regnskabsnotiser — således den sidst nævnte om sølvkammeret — rummer hollandske vendinger, der må stamme fra hende selv eller fra hendes svend, Vilhelm. Udover statsfinanserne og toldvæsenet nævner generalkvitteringen tillige en tredje side af hendes virksomhed, som vi tidligere har strejft. Det uoversættelige »von allen guthern vnd haben«, som vi gengav »varer og genstande«, sigter utvivlsomt til Sigbrits beskæftigelse med handel. Hendes forbindelse med den hollandske købmand Tonis Merscaert bekræftede oprindeligt for os, at hun stammede fra et hollandsk købmandsmiljø og selv havde givet sig af med handel. Den viste imidlertid også, at hun fortsat drev forretninger på den danske konges vegne.

Arten af disse forretninger kan ganske vist være vanskelig at påvise. Der er næppe tale om, at den danske krone i større udstrækning har været engageret i afsætning af naturalier, som det var tilfældet i Sverige.¹²³ I Amsterdam-storkøbmanden Pompejus Occos regnskaber, der indgående belyser hans forbindelse med Christian II, fremtræder den danske konge rent passivt. Christian II indsatte simpelthen i Occos handelshus de 100.000 gylden af dronning Elisabeths medgift, der blev udbetalt af den kejserlige regering i september 1520 og august 1521, og af disse midler kunne Occo foretage indkøb og udbetalinger på kongens vegne.¹²⁴

¹¹⁹ N. J. Ekdahl, *Christiern II's Arkiv* 1, I, s. 267 f., 321 f., C. F. Allen, *Aktstykker*, s. 17 f.

¹²¹ P. F. Suhm, *Nye Samlinger* 2, II, s. 191.

¹²² *Danske middelalderlige Regnskaber* 1, I, s. 168 f.; M. Venge, *Bondekær eller tyrann*, s. 20. Johan Hvidtfeldt, *Forvaltningspolitik under Christian den anden*. *Scandia* 12, s. 238 note 4 har tydet stedet således, at Sigbrit havde indleveret sølvet og altså ikke stod for modtagelsen i sølvkammeret. Teksten lyder: »Item dyt naeges. heft Syberich moder heer Carolus geleuert inde sulver camer«. Det forekommer mig oplagt, at ordstillingen blot er vendt om for at fremhæve Sigbrit som den i sammenhængen centrale person, og at hr. Karl, der jo tydeligt fremtræder i nominativ, er sætningens subjekt.

¹²³ Det 16. århundredes særegne svenske »statshusholdning« er skildret i talrige undersøgelser, således I. Hammarström, *Finansförvaltning och varuhandel 1504–1540*. Upps. 1956 og B. Odén, *Kronohandel och finanspolitik 1560–1595*. Lund 1966.

¹²⁴ Se G. W. Kernkamp, *Rekeningen von Pompejus Occo aan Koning Christiaan II von*

Forholdet var altså blot en bankforbindelse. Det var praktisk for Christian II — og moder Sigbrit — at kunne trække på det velkonsoliderede amsterdamske købmandshus, der havde forbindelser til Fuggerne, men handelspartnere var de ikke.¹²⁵

Det bør imidlertid i denne sammenhæng fremhæves, at Pompejus Occos regnskaber til fulde bekræfter opfattelsen af, at Sigbrit bestyrede Christian II's pengesager. Talrige ordrer fra hende omtales, både finanstransaktioner og indkøb. Hollandske købmænd, der — næppe helt frivilligt — havde fortrakt hende med mindre lån i København, blev henvist til Occo.¹²⁶ Først og fremmest indforskrev hun dog betydelige mængder af varer, særligt sukker og andre finere kolonialvarer, som vi tænker os, at hun i sin tid selv handlede med i Bergen. Også kapers, oliven, citroner og asier nævnes.¹²⁷ Alle disse indkøb har været til hoffets behov, og Sigbrit opnåede ved at bestille hos Occo — udover den sikre leverance — formodentlig en lavere pris, end hvis hun skulle købe varerne i København.

Når Occo noterer, at han den 12. juni 1520 sendte hende 12.000 »Goudske« sten og 5.000 »Leydske« klinker,¹²⁸ har det antagelig været til byggeriet på Københavns slot. Vi ved, at der i 1520 foregik store ombygningsarbejder, i øvrigt under en hollandsk bygmester.¹²⁹ Til hendes mange gøremål kunne altså med nogen ret føjes arkitektens eller bygningsinspektørens. En af de få komplimenter, eftertiden har levnet Sigbrit, gjaldt netop hendes indsats for et æstetisk og hygiejnisk bymiljø, som vi har set. I kansleren Utenhofs indsigtsfulde karakteristik af hende hed det: »Ellers var hun en proper kvinde, som yndede kønne, pyntelige byer, huse og gader, således at byerne i riget Danmark i den tid, hvor hun var så mægtig hos kongen, blev stadset op på en pyntelig facon«. Utenhof omtaler videre den påbudte renligholdelse af gaderne, »dertil nødte hun også borgerne til at gøre det samme i deres egne huse og efter hollandsk skik udsmykke og pryde disse«.¹³⁰ Måske har nogle af de hollandske teglsten fundet vej til første-ministerens egen gård på Amagertorv, som i hendes tid må have funklet som et godt eksempel for borgerskabet.

Skønt der ikke syntes at have været drevet varehandel med Pompejus Occo, kan der næppe være tvivl om, at Sigbrit har ønsket at udvikle en lukrativ handelsvirksomhed til gavn for de danske statsfinanser og Christian II's politik. Tonis Merscaerts brev talte sit eget sprog om hendes forsøg på at etablere en selvstæn-

Denemarken 1520–1523, Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap 36. Amsterdam 1915, s. 260 f.; O. Nübel, Pompejus Occo. Tübingen 1972, s. 67 ff.

¹²⁵ Det har muligvis medvirket til, at Occo hurtigt blev ked af forbindelsen, der nærmest var en vennetjeneste fra hans side, jf. hans bøn til kongen om at blive fritaget for flere forretninger (C. F. Allen, Aktstykker, s. 35). De bevarede regnskaber hænger vel netop sammen med et forsøg fra Occos side på at gøre sig fri af forholdet. Således henviser han til, at han har aflagt fuldt regnskab overfor Herman Willemzoon.

¹²⁶ Kernkamp, anf. arb., s. 279 f., 321 f.

¹²⁷ Sst., s. 275 f., 279, 282, jf. Nübel, anf. arb., s. 72 f.

¹²⁸ Sst., s. 276.

¹²⁹ H. Gamrath, afsnittet Københavns Slot i værket Christiansborg Slot, red. af K. Hvidt, S. Ellehøj og O. Norn, I. Kbh. 1975, s. 68.

¹³⁰ Danske Magazin 3. r. III, s. 11; M. Venge, Bondekær eller tyran, s. 25.

dig eksport af kronens norske naturalieindtægter. Pompejus Occos fuldstændige afhængighed af medgiften tydede ganske vist ikke på, at Christian II havde nævneværdige indtægter i Nederlandene. Den, der skulle forestå afsætningen af den danske kronens varer, var også snarest Occos tidvise kompagnon i forholdet til kongen, Herman Willemzoon, Christian II's egentlige faktor i Nederlandene og Sigbrits broder. Hans regnskaber er bevaret fra 1521–24 og viser en endnu mere omfattende indkøbsvirksomhed end Occos¹³¹ — en virksomhed, vi tør gå ud fra, er foregået i snævert samarbejde med søsteren.

Christian II's og Sigbrits visioner om dansk handel kan være vanskelige at skildre. Det store handelskompagni, der oprettedes efter det stockholmske blodbad, nåede næppe at fungere inden kongens fald. På samme måde gik det med planerne om et internationalt handelscentrum i København. Men tendensen er tydelig nok. Målet har været den størst mulige »profyt«, som Tonis Merscaert skrev, både ved afgifterne af de fremmede købmænd og ved de forretninger, kongen selv gav sig af med.

Denne forøgelse af kronens indtægter har været Sigbrits »mandat« og det egentlige grundlag for hendes magtposition. I den forstand er sammenligningen med varehus-bestyreren, som generalkvitteringen gav anledning til, ikke helt ved siden af. Det er umuligt her at komme nærmere ind på Christian II's indenrigspolitik, der i takt med udviklingen af krigsbegivenhederne og afpresningspolitikken overfor den udenlandske handel placerede øgede økonomiske byrder på befolkningen.¹³² Vi kan kun formode, at Sigbrit har taget livlig del også i denne side af Christian II's politik, selv om det knapt nok antydes i kilderne. Om den drastiske forhøjelse af øl-accisen 1519, der skaffede kronen meget betydelige indtægter, bemærker C. F. Allen: »Ganske vist har Sigbrit gået til hånde med råd og oplysninger ved ordningen af den nye accise«.¹³³

Fra Sigbrits virksomhed er bevaret en regnskabsstump, der viser, at hun ligeledes gjorde forretninger med de store københavnske købmænd.¹³⁴ Regnskabet er skrevet af en dansk skriver, men øjensynligt formuleret af Sigbrit, der udtrykker sig i jeg-form, og forsynet med hendes egenhændige signatur. Her kalder hun sig ydmygt i tidens stil kongens tro tjenerinde. Om Frants Spanier eller Spaningher, der havde leveret hoffet krydderier og til gengæld aftaget korn og huder, hedder det næsten begejstret: »... og hafver hver tredie penning bedre køb, end det noget andet sted gælder i byen«. Det lille udbrud er karakteristisk for den vindskibelige høkerånd, som Sigbrit var opfyldt af, og som utvivlsomt har hørt til de egenskaber hos hende, Christian II værdsatte højt.

V

Det har vistnok ikke været bestridt af nogen historiker, at Sigbrit øvede en meget betydelig indflydelse på dansk politik. I så henseende indtager denne afhand-

¹³¹ C. F. Allen, *Aktstykker*, s. 278, jf. Emilie Andersen, *München-samlingen*, s. 84 pkt. 20.

¹³² Se M. Venge, *Christian 2.s fald*, s. 24 ff., 35 ff.

¹³³ C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie* 3, I, s. 126.

¹³⁴ M. Venge, *Bondekær eller tyran*, s. 20 f.

ling faktisk et moderat standpunkt. Erik Arup var således ikke i tvivl om, at selv giftermålet med kejser Maximilians sønnedatter, prinsesse Elisabeth af Burgund, den fornemste ægteskabsforbindelse nogen danske konge har indgået, måtte være Sigbrits værk.¹³⁵ Det er en tanke, der genfindes i Kaj Munks skuespil om Sigbrit, »Diktatorinden«, hvor mordet på Dyveke henføres til moderens statsræson — højdepunktet af raffineret tankegang i 1930'ernes København. Arup har dog nok med vanlig national beskedenhed undervurderet Danmarks rolle i kejser Maximilians vidtskuende, dynastiske planer, der netop gik ud på at placere burgundiske prinsesser i strategisk beliggende randstater, Marie i Ungarn-Böhmen og Elisabeth i Danmark-Norge (-Sverige), tidens stærkeste Østersømagt. Et lyst hoved til at undfange ideen behøves ikke.

Også i den anden celebre kriminalgåde fra Christian II's tid, det stockholmske blodbad, er Sigbrit blevet udpeget som morderske, ganske vist ikke bogstaveligt, men dog som åndeligt ophav — ideologen, hedder det vist i vore dage. I Johan Hvidtfeldts afhandling om statsadministrationen under Christian II understreges hendes betydning i de stærkeste vendinger. Sigbrit var i virkeligheden »regeringens chef« og »landets diktator«.¹³⁶ Om det stockholmske blodbad hedder det endnu kun forsigtigt, at kongens viljekraft forsvandt, når hun ikke var til stede — hvad så menes hermed. Skulle kongen med større viljekraft have insisteret på flere henrettelser? Men i Hvidtfeldts senere store fremstilling af Christian II's tidsalder, afsnittet i Politikens Danmarkshistorie, lægges ansvaret for blodbadet utvetydigt på Sigbrits skuldre: »Hun, og hun alene, havde ondskabens format til at udpølse en plan så frygtelig og nedrig, så brutal og umenneskelig«.¹³⁷

Med denne dom har Johan Hvidtfeldt adopteret oprørets og oppositionens synspunkter. For oprørerne i 1523 gjaldt det om at skandalisere Christian II's styre og ophidse befolkningen mod ham og hans rådgivere. Her var moder Sigbrit unægteligt en taknemlig skydeskive. Den udenlandske kvinde, der havde gjort politisk karriere, appellerede oplagt til nogle alment menneskelige, primitive instinkter, som oprørspartiet dygtigt udnyttede i sin propaganda. Hetzen mod Sigbrit kan minde om den kampagne, der i disse år føres mod formand Maos enke, den tidligere skuespillerinde, kammerat Jiang Quing (= Chiang Ching). Ingen historiker med reelle hensigter ville finde på at skildre Jiang Quings stilling i kinesisk politik på grundlag af den nuværende kampagne, der rask væk tillægger hende alskens misgerninger. Derimod er propagandaen naturligvis et fortrinligt materiale til at belyse det nye styres aspirationer. På samme måde bør vi nok bevare en skepsis overfor det danske oprørspartis nedrakning af Sigbrit. Den fortæller kun, hvad Christian II's fjender har anset for opportunt at fremføre.

Om Sigbrit har nikket bifaldende eller rynket brynene misbilligende, da Christian II vendte hjem og fortalte om det stockholmske blodbad, tør vi således ikke afgøre. Hvem ved, måske har han fået sig en af de overhalinger, der gav genlyd helt ude i forkontoret, hvor den påpasselige Jesper Brochmand sad og spidsede gåsefjer. Hvis hun virkelig havde gjort sin indflydelse gældende under det stock-

¹³⁵ Erik Arup, *Danmarks Historie II*. Kbh. 1932, s. 333 f.

¹³⁶ *Scandia* 12, s. 237.

¹³⁷ *Danmarks Historie*, red. af J. Danstrup og H. Koch, 5. Kbh. 1963, s. 327.

holmske blodbad, som Johan Hvidtfeldt formodede, måtte det i hvert fald være på afstand. Det er Hvidtfeldt naturligvis fuldstændig klar over. Hans teori går ud på, at Sigbrit har påvirket kongen under hans ophold i København umiddelbart forud for blodbadet.¹³⁸ Vi holder nu for, som samtidens egen snusfornuftige kommentar ville have lydt, at Sigbrits fravær må regnes hende til gode.

Et andet og væsentligere forhold taler afgjort imod at knytte Sigbrit til blodbadet. Vi savner så godt som fuldstændigt politiske kommentarer fra hendes side og er derfor aldeles afskåret fra at tolke hendes syn på udviklingen i Sverige. Denne påfaldende mangel på underretninger om Sigbrits egne synspunkter er ikke i sig selv foruroligende. Den kan skyldes, at hun uafbrudt befandt sig i regeringsmaskineriets midte og følgelig på intet tidspunkt har følt trang til at nedfælde sine politiske synspunkter i et memorandum og sende det til kongen. Hun stod jo selv midt i alle beslutningerne, som vi har set.

Et forbavsende træk ved Sigbrits virke er netop hendes faste forbliven på ét sted. Med en enkelt, lidt usikker undtagelse kendes vistnok intet eksempel på, at hun — efter at være kommet til magten — har fjernet sig fra København. Undtagelsen udgøres af en kvittering til dekanen i Ribe, der er udstedt i Odense og tilsyneladende i Sigbrits navn den 29. marts 1522.¹³⁹ Det er ikke umuligt, at Sigbrit har ledsaget Christian II på denne rejse. Kongens moder, dronning Christine, der havde resideret i Odense, var død kort før jul 1521, og Sigbrit kan være fulgt med for at gøre boet op. I så fald ville rejsen have et klart statsfinansielt sigte. Tilfældet er imidlertid enestående. Under Storm-forhandlingerne forlod dronning Elisabeth København i nogle dage for at tage på landet, men Sigbrit blev på sin post.¹⁴⁰

Savnet af oplysninger om Sigbrits politiske standpunkter kan dog også skyldes overleveringen. Der er noget påfaldende i, at vi kun har bevaret ganske få og tilsyneladende ret perifere breve til Sigbrit og kun et enkelt, tidligt brev fra hende. Med tugt at melde opstår uvilkårligt den tanke, om eftertiden, animeret af hetzen mod »den onde kvinde«, har besudlet dokumenter vedrørende Sigbrit, svarende til den skæbne, der overgik hendes ligsten. Den blev opstillet på Timgård nord for Ringkøbing som et passende »aftrædelsespunkt« for gårdens karle.¹⁴¹

Endelig er det muligt, at Sigbrit selv kan være skyld i, at aktstykker, der angik hende, er forsvundet. Det vides, at Hans Mikkelsen i slutningen af 1520'erne ordnede hele det store arkiv, Christian II førte med sig i landflygtigheden.¹⁴² Ved denne lejlighed kan papirer af interesse for Sigbrit være blevet sorteret fra, eller hun kan selv have foretaget en sådan udvælgelse under sejladsen fra København til Nederlandene. Ved registreringen af Christian II's arkiv på Rigsarkivet har det været muligt at rekonstruere særlige samlinger af dokumenter, der hidrører fra de fleste af kongens tilhængere — blot ikke fra Sigbrit. Det skal

¹³⁸ Sst., s. 314, 328.

¹³⁹ P. F. Suhm, Nye samlinger I, s. 379.

¹⁴⁰ HR 3. Abt. VII, s. 722 § 39.

¹⁴¹ H. Petersen, Gravstenen fra Timgaard. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1879, s. 58, 81–86.

¹⁴² C. F. Allen, Aktstykker, s. XXXV; Emilie Andersen, München-samlingen, s. 10–19.

indrømmes, at der intet belæg findes for, at en sådan udvælgelse har fundet sted, udover tomrummet i »München-samlingen«.

På den anden side er det næppe for dristigt at mene, at tomrummet kan have forbindelse med Sigbrits omflakken efter 1523. Har hun i sit skjul forsøgt at udarbejde et forsvarsskrift, således som Søren Norby gjorde det, og til det brug ført sine breve med sig? Da Christian II stak af til Norge den 26. oktober 1531, faldt den spinkle beskyttelse bort, som den landflygtige monark havde kunnet yde hende. Kort efter finder vi hende i det nederlandske statsfængsel i Vilvorde,¹⁴³ hvor hun formentlig er blevet pint og plaget — en trøst, at Danmarkshistorien i det mindste undgik denne plet. Hermed forsvinder alle spor af hende. Christian II's nederlag beseglede også hendes skæbne.

VI

Det er denne Sigbrits kranke skæbne, der forklarer, at overleveringen om hende er af så ringe kvalitet. De intime breve til kongen eller andre af Christian II's rådgivere, der kunne have levnet et indblik i hendes synspunkter, har sikkert eksisteret, men er gået tabt. De ydre vidnesbyrd om hendes omfattende administrative og politiske virksomhed er imidlertid tilstrækkelige til, at vi uden forbehold tør fastslå, således som forskningen også for længst har indset, at hun i årene 1519—1523 var den dominerende »statsmand« i det danske monarki. Det usædvanlige i hendes stilling er tidligere blevet fremhævet. Den eneste sammenligningsmulighed er vel Jeanne d'Arc. Det er imidlertid karakteristisk for Sigbrit, at hun netop gik ind i politik »på mandssamfundets præmisser«, som det hedder. Hendes forholdsregler er blottet for følsomhed eller andre traditionelt kvindelige dyder. Vi skal vist helt frem til vor tids sufragette-bevægelse for at finde paralleller.

Omvendt er der også stærke tidstypiske træk ved Sigbrits skikkelse. Renæssancens politik var gennemsyret af familieretslige betragtninger. Når vi henviser til sufragetterne, bør det straks tilføjes, at fyrstelige kvinder udmærket kunne spille en fremtrædende politisk rolle i det 16. århundrede vel at mærke, hvis de kom til at sidde i »uskiftet bo«, altså som kongemødre eller enkedronninger. Frankrig styredes af Louise af Savoyen efter, at Frants I var blevet taget til fange i slaget ved Pavia 1525, og senere af Catharina af Medici i Bartholomæusnattens tidsalder. En anden mulighed for at udøve politisk virksomhed var ugift stand. Ludvig XIV's kusine, »la grande mademoiselle«, morede sig som bekendt med at tage del i Fronde-krigene. Set fra dette synspunkt er Sigbrits stilling egentlig knap så mærkværdig.

Pudsigt, at Arup, der ellers ynder at dvæle ved det danske bondefolks robuste og naturlige tankegang, ikke har peget på denne pointe. Sigbrits autoritet har beroet på en særlig jævn og dansk variant af kongemoderstillingen. Til sin rigtige moder havde Christian II et yderst køligt forhold, således at pladsen kunne siges at være ledig. Dronning Christine var allerede i 1504 på det nærmeste blevet skilt fra kong Hans og havde bosat sig i Odense, efter at han havde indledt

¹⁴³ Se appendix nedenfor.

sin opsigtsvækkende affære med Edle Mikkelsdatter af Jernskæg-slægten. Efter tronskiftet har dronningen utvivlsomt med kulde og ubehag betragtet sønnens installering af Dyveke og Sigbrit i København, der lignede en karikatur af hendes egen fornedrelse. Christines rivalinde havde trods alt været en adelig dansk dame, gift med en rigsråd.¹⁴⁴ I dette tomrum, som striden mellem kongen og hans moder efterlod, er Sigbrit trådt ind. Kongens samliv med datteren har givet hende status — en status, som nok er blevet set på med fnysen og uvilje, men som dog under de rådende forhold er blevet akcepteret.

Det er denne tilsnigelse af et moderligt forhold til monarken, der ligger bag ikke blot modertitlen og hansestædernes respektfulde »fru Sigbrit«, men også hele ceremoniellet omkring hende, som vi iagttog under Storms besøg. Set i dette lys bliver Sigbrits stilling mere forklarlig. Hendes særlige status har bevirket, at Christian II naturligt lod hende optræde som statholder, når han ikke selv var til stede, således som vi konstaterede. Officielt var dronning Elisabeth ganske vist statholder, men af flere breve fra kongen ses, at Sigbrit var den, der faktisk betroedes regeringens udøvelse.¹⁴⁵

Naturligvis er dette kun forklaringen på, at Sigbrits magtposition kom i stand og blev mulig. Den egentlige baggrund for hendes virksomhed turde være fremgået af det allerede fremførte, hvor vi har forsøgt at indkredse Sigbrits egen personlighed og de politiske konjunkturer, der betingede hendes udfoldelser. Det har uden tvivl været de bristede militære forhåbninger fra de to første forsøg på at erobre Sverige 1517 og 1518, der fik Christian II til at overlade Sigbrit opsynet med statsfinanserne. Når Sveriges erobring overhovedet lod sig gennemføre, skyldtes det vel ikke mindst de meget store beløb i fremmed valuta, der blev oppebåret i 1520, da dels medgiften omsider begyndte at indløbe, og dels Sigbrits hårdhændede toldpolitik gennemførtes. I dette spil har hun med sit forretnings-talent og sin finansklogt været Christian II et uundværligt redskab.

På grund af materialets beskaffenhed var det umuligt at vurdere hendes politiske synspunkter. Sigbrits fremtræden røber imidlertid utvetydigt, at hun ikke blot var den lydige administrator, men også besad en meget betydelig politisk indflydelse. Som altid er hansestæderne gode vidner. Vi har flittigt citeret Danzigs gesandt, Ambrosius Storm, men endnu ikke hans bøn til Sigbrit om at være behjælpelig hos kongen, »hos hvem hun havde ikke ringe gehør og magt«¹⁴⁶ — diplomatens diskrete, eufemistiske formulering. Andre fremmede magter udtrykte

¹⁴⁴ Disse måske ved første øjekast lidt vidtløftige betragtninger over kongefamiliens forhold bygger især på Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, udg. af Wm. Christensen. Kbh. 1904, hvortil foreløbigt henvises.

¹⁴⁵ N. J. Ekdahl, Christiørn II:s Arkiv 1, I, s. 152 f., 160, jf. Sigbrits ytring under Stormforhandlingerne om, at kongen ikke havde befalet hende at anholde skibe, HR 3. Abt. VII, s. 766 § 17, og breve fra Karl Knudsen og Anton von Metz, stilet til Sigbrit i kongens fravær, M. Venge, Bondekær eller tyrann, s. 12 ff., samt endelig Johan Slaghecks brev om indhentelsen af pavelige konfirmationer til de nye biskopper, der var blevet indsat af Christian II (Acta Pontificum Danica VI. Kbh. 1915, s. 362 ff.), hvilket vel som en bank-transaktion har sorteret under hende.

¹⁴⁶ HR 3. Abt. VII, s. 763 § 4.

sig mere indirekte, men nok så tydeligt. Både den nederlandske regering og ærkebiskoppen af Bremen sendte hende kostbare gaver.¹⁴⁷

Et gehørs karakter er blevet bestemt, dets omfang har vi vejet og målt, men med indholdet lå det straks vanskeligere. Det omtvistede blodbad og adskillige andre vægtige Christian II-problemer har vi enten kun strejft eller helt forbigået. Hanefjed, i historien og andre steder, bør imidlertid ikke foragtes.

APPENDIX

I sin skarpsindige redegørelse for Sigbrits sidste år påpegede C. F. Allen, at hun tilsyneladende sad fængslet i Gent i slutningen af maj 1531, idet en samtidig optegnelse ganske kort refererer til et forhør, hun blev underkastet her.¹⁴⁸ Allen henviste videre til en ytring af Henrik VIII, der sigter til hendes pågribelse. Her til må føjes tre breve fra kejser Karl V, der nærmere belyser omstændighederne ved Sigbrits endeligt. Det kan synes morbidt og pinagtigt at grave yderligere oplysninger frem om en falden storheds lidelser. På den anden side må det være legitimt at sprede klarhed over dette, et af historiens talrige dunkle, små punkter, så vidt det nu er muligt. Allen ytrede i sit værk en formodning om, at der en gang i fremtiden ville dukke oplysninger op, om at Sigbrit var blevet brændt på bålet. Vel har dette — endnu — ikke været tilfældet, men retningen af Allens intuition har dog foreløbigt kunnet bekræftes.

Det vil være bekendt, at Christian II's Norgestogt i efteråret 1531 kom i stand ved selvtægt, idet de hollandske byer, der havde kautioneret for dronning Elisabeths medgift, afpressedes midler til at gennemføre togtet.¹⁴⁹ Hovedmanden bag dette overgreb var kongens admiral, junker Heinrich van Antwerpen. Det er ligeledes velkendt, at togtet var alt andet end vellykket.¹⁵⁰ I sin nød valgte Christian II at sende flere af sine vigtigste rådgivere og blandt disse Heinrich van Antwerpen tilbage til Nederlandene for at skaffe forstærkninger.¹⁵¹ Her blev junker Heinrich imidlertid i april 1532 fængslet og anklaget for højforræderi i forbindelse med selvtægten.¹⁵² Den kejserlige regering havde på dette tidspunkt travlt med at distancere sig fra Christian II, hvis hovedkulds foretagende nu truede hele Østersøhandelen med ruin, idet den danske regering i forståeligt nødværge indtil videre havde spærret Øresund for hollandske skibe.

Det er denne spændte situation, selvtægten og dens skæbnesvangre følger, der er baggrunden for, at kejser Karl i egen person beskæftigede sig med Christian II's tilhængere i Nederlandene. Fra Regensburg gav han den 2. maj 1532 ordre til, at Heinrich van Antwerpen skulle underkastes skarp justits, og pinebænken

¹⁴⁷ O. Nübel, *anf. arb.*, s. 86; M. Venge, *Bondekær eller tyrann*, s. 13 f., jf. C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie* 2, s. 328.

¹⁴⁸ C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie* 5, s. 288 ff.

¹⁴⁹ A. Heise, *Kristiern den anden i Norge og hans Fængsling*, s. 11 ff.

¹⁵⁰ Udover Heises bog kan henvises til Gottfried Wentz, *Christian II's Vinterfelttog i Vigen 1532*. HT 10. r. III.

¹⁵¹ A. Heise, *anf. arb.*, s. 42.

¹⁵² *Sst.*, s. 91.

Hvis det lykkedes at sætte Sigbrit i forbindelse med de sværmerier for lutherske eller zwinglianske riter, der havde været udbredt i Christian II's omgivelser, kunne man, som kejseren udtrykte det, blive hende kvit.

Mens Karl V i Regensburg gjorde sig disse overvejelser, har Vilvorde-fængslet givetvis været et højst uhyggeligt opholdssted. Det er ikke blevet mindre uhyggeligt, efter at nederlandske gesandter den 9. juli 1532 havde sluttet en traktat med den danske regering, der sikrede handelsflåden en uhindret passage af Øresund mod, at Nederlandene prisdav Christian II.¹⁶¹ Umiddelbart efter at gesandterne var vendt tilbage til Nederlandene med glædesbudskabet, blev Heinrich van Antwerpen henrettet og begravet i uindviet jord.¹⁶² For os, der har fulgt Sigbrits politiske løbebane på jævn og nøgtern vis, er det en uønsket effekt at se den ende brutalt på bålet eller pinebænken. Vi sætter vor lid til, at hun måske kan være udåndet af sindsbevægelse eller skrøbelighed i sit fangehul, inden Allens grufule spådom fuldbyrdes.

Summary:

TWO INQUIRIES INTO THE REIGN OF CHRISTIAN II

1. *Erik Valkendorf's Manuscript on the Finmark*

It has previously been assumed that the Latin description of the Finmark composed by the Norwegian archbishop, Erik Valkendorf, was sent to the Medici-Pope Leo X – an assumption that is based on a statement by the historiographer Olaus Magnus. An analysis of the manuscript, however, shows that it must have been conceived after Leo's death, while the exiled archbishop was staying in Rome from February–November 1522. To judge from certain internal criteria, the description of the Finmark must have been written in Rome. This is also in accordance with the entire situation of the archbishop. The new Pope Hadrian VIth was an old acquaintance of his, and presumably it was during the waiting period before Hadrian's arrival that the manuscript came into being.

2. *Sigbrit relatrix*

The history of Denmark during the 16th century reveals something so rare as a woman "statesman". From 1519–1523, Sigbrit Villoms, whose daughter (d. 1517) had been Christian II's mistress, was unquestionably in charge of the government. Not only was she the King's chief advisor, but she also appeared in public as the head of administration, controlled the fitting out of the fleet and negotiated with foreign powers. Thus it is characteristic that the important office of chancellor remained unoccupied during the period 1520–22, when she was at the height of her power.

This paper aims to provide a more detailed account of the background for Sigbrit's political activity, while the appendix deals with the reported circumstances of her death in the Netherlands in 1532. The starting-point of her career was undoubtedly her acceptance by the King and Queen as member of the family, which – after her daughter's death – was based on her medical insight, her supervision of the Queen's childbirth and the upbringing of the Royal children, and the King's devotion to her in general. More-

¹⁶¹ Sst., s. 69 f.; Danmark-Norges Traktater I, udg. af L. Laursen. Kbh. 1905, s. 124–29.

¹⁶² R. Häpke, *anf. arb.*, s. 76 f.

over, Sigbrit obviously concealed a past experience of trade and a business ability her transactions sometimes reveal, and she knew exactly how to make use of these in the service of the King. As far as we can judge, however, it was the unfortunate war against Sweden in 1517-18 which precipitated her promotion. Christian II realized that the conquest of Sweden could only be carried out with a ruthless mobilization of all the Danish forces, and it is as a central figure in this mobilization that we find Sigbrit after she came to power in 1519.

Trade and finance became her primary sphere. She was behind the assaults on the Hanseatic towns and the Dutch merchants, who were to increase the King's revenue from customs and, at the same time – by moving the custom house to Copenhagen – secure governmental control of the Baltic trade. It is obvious that she was greatly involved in the attempt to create a State commercial enterprise able to compete with that of the Hanseatic towns. Numerous receipts, moreover, show that Sigbrit quite literally controlled the King's financial matters, was in charge of all significant outgoing payments and collected all the revenues. Her "mandate" has simply been to increase as far as possible the revenues of the Crown.

In conclusion, the paper reflects on the strange circumstances which permitted a woman – nearly 400 years before the suffragettes – to occupy so prominent a position in Danish politics. The question solves itself, however, if we consider that Sigbrit's activity was based on the disingenuousness of a "mother-in-law"-type relationship with the monarch, and that her official prescribed title was "Mother" Sigbrit. Thus her position was entirely in accordance with the Renaissance conception of politics based on the law of domestic relations.

sig mere indirekte, men nok så tydeligt. Både den nederlandske regering og ærkebiskoppen af Bremen sendte hende kostbare gaver.¹⁴⁷

Et gehørs karakter er blevet bestemt, dets omfang har vi vejet og målt, men med indholdet lå det straks vanskeligere. Det omtvistede blodbad og adskillige andre vægtige Christian II-problemer har vi enten kun strejft eller helt forbigået. Hanefjed, i historien og andre steder, bør imidlertid ikke foragtes.

APPENDIX

I sin skarpsindige redegørelse for Sigbrits sidste år påpegede C. F. Allen, at hun tilsyneladende sad fængslet i Gent i slutningen af maj 1531, idet en samtidig optegnelse ganske kort refererer til et forhør, hun blev underkastet her.¹⁴⁸ Allen henviste videre til en ytring af Henrik VIII, der sigter til hendes pågribelse. Her til må føjes tre breve fra kejser Karl V, der nærmere belyser omstændighederne ved Sigbrits endeligt. Det kan synes morbidt og pinagtigt at grave yderligere oplysninger frem om en falden storheds lidelser. På den anden side må det være legitimt at sprede klarhed over dette, et af historiens talrige dunkle, små punkter, så vidt det nu er muligt. Allen ytrede i sit værk en formodning om, at der en gang i fremtiden ville dukke oplysninger op, om at Sigbrit var blevet brændt på bålet. Vel har dette — endnu — ikke været tilfældet, men retningen af Allens intuition har dog foreløbigt kunnet bekræftes.

Det vil være bekendt, at Christian II's Norgestogt i efteråret 1531 kom i stand ved selvtægt, idet de hollandske byer, der havde kautioneret for dronning Elisabeths medgift, afpressedes midler til at gennemføre togtet.¹⁴⁹ Hovedmanden bag dette overgreb var kongens admiral, junker Heinrich van Antwerpen. Det er ligeledes velkendt, at togtet var alt andet end vellykket.¹⁵⁰ I sin nød valgte Christian II at sende flere af sine vigtigste rådgivere og blandt disse Heinrich van Antwerpen tilbage til Nederlandene for at skaffe forstærkninger.¹⁵¹ Her blev junker Heinrich imidlertid i april 1532 fængslet og anklaget for højforræderi i forbindelse med selvtægten.¹⁵² Den kejserlige regering havde på dette tidspunkt travlt med at distancere sig fra Christian II, hvis hovedkulds foretagende nu truede hele Østersøhandelen med ruin, idet den danske regering i forståeligt nødværge indtil videre havde spærret Øresund for hollandske skibe.

Det er denne spændte situation, selvtægten og dens skæbnesvangre følger, der er baggrunden for, at kejser Karl i egen person beskæftigede sig med Christian II's tilhængere i Nederlandene. Fra Regensburg gav han den 2. maj 1532 ordre til, at Heinrich van Antwerpen skulle underkastes skarp justits, og pinebænken

¹⁴⁷ O. Nübel, *anf. arb.*, s. 86; M. Venge, *Bondekær eller tyrann*, s. 13 f., jf. C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie* 2, s. 328.

¹⁴⁸ C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie* 5, s. 288 ff.

¹⁴⁹ A. Heise, *Kristiern den anden i Norge og hans Fængsling*, s. 11 ff.

¹⁵⁰ Udover Heises bog kan henvises til Gottfried Wentz, *Christian II's Vinterfelttog i Vigen 1532*. HT 10. r. III.

¹⁵¹ A. Heise, *anf. arb.*, s. 42.

¹⁵² *Sst.*, s. 91.

om fornødent tages i brug. Videre hedder det: »Det vil være godt at vide, om han kender noget til den gamle kvinde, som er i Vilvorde, for hvis han gør, kan man slippe af med hende, hvilket vil være en fordel, hvis loven tillader det«. ¹⁵³ I en egenhændig skrivelse fra den følgende dag indskærpes yderligere, at junker Heinrich skulle forhøres om den gamle kvinde og andre af Christian II's folk. ¹⁵⁴ Endelig foreligger der et brev fra den 10. juni, hvori kejseren omtaler flytningen af Heinrich van Antwerpen til et andet fængsel. Han fraråder i den anledning at anbringe ham i Vilvorde, »for at han ikke skal høre om kvinden, der er i forvaring der«. ¹⁵⁵

Der kan næppe være tvivl om, således som Rudolf Hápke umiddelbart formodede, at den fængslede gamle kvinde har været Sigbrit. Allerede ud fra optegnelser i München-samlingen om flere kostbarheder, Sigbrit havde deponeret, men som ikke er blevet indløst, ¹⁵⁶ kunne man næsten slutte, at hun måtte være kommet ulykkeligt af dage. Om den præcise døds måde skal vi undlade at udtale os, men Karl V's ytringer varslar unægteligt ilde.

Kejserens ildhu skyldtes nemlig ikke blot vreden over selvtægten, men også trosiver. I slutningen af 1520'erne var de religiøse modsætninger i det tyske rige blevet skærpet. På rigsdagen i Speyer i 1529 udtrykte de luthersk sindede stænder for første gang en samlet protest mod det katolske flertal, og i februar 1531 dannedes det schmalkaldiske forbund til beskyttelse af lutheranerne. Overfor denne udvikling reagerede kejseren med en stram, rigoristisk religionspolitik. Navnlig var det ham magtpåliggende at dæmme op for den reformatoriske bevægelse i selve Nederlandene. Allerede 1528–29 blev der slået hårdt ned på de lutherske sympatisører i Christian II's omgivelser. Hans Mikkelsen og flere andre af kongens folk fængsledes, og en enkelt af dem, Vilhelm van Zwolle, Sigbrits svend, som vi tidligere har mødt, blev brændt på bålet for sine kætterske anskuelser. ¹⁵⁷ I 1530 måtte Christian II under ydmygende former foretage sit bekendte knæfald i Innsbruck, hvorved han vedkendte sig sin forbliven ved den katolske tro. ¹⁵⁸ Da Marie af Ungarn, Karl V's søster, i januar 1531 indsattes som statholder i Nederlandene, indskærpede kejseren hende, at hun i sit styre skulle iagttage den strengeste katolske ortodoksi. ¹⁵⁹

Det er utvivlsomt denne atmosfære af inkquisition og kætterforfølgelse, der skinner igennem Karl V's bemærkninger. Sigbrit, der tilsyneladende allerede sad fængslet i maj 1531, kan næppe have taget del i udrustningen af det famøse flådetogt. De oplysninger om hende, som kejseren ønskede fravristet Heinrich van Antwerpen, må have drejet sig om religionen. Vi hører udtrykkeligt, at han blev underkastet forhør af særlige kommissærer om sit forhold til Luthers lære. ¹⁶⁰

¹⁵³ R. Hápke, *Niederländische Akten und Urkunden I*. München/Leipzig 1913, s. 27. – Denne henvisning skylder jeg dr. phil. Ole Feldbæk.

¹⁵⁴ Sst., note 1.

¹⁵⁵ Sst., s. 57.

¹⁵⁶ M. Venge, *Bondekær eller tyran*, s. 21, 23, 42 f.

¹⁵⁷ C. F. Allen, *Aktstykker*, s. 314, 500, 537–42.

¹⁵⁸ Karl Brandi, *Kaiser Karl V*. 7. Auflage, München 1964, s. 252.

¹⁵⁹ Sst., s. 267.

¹⁶⁰ R. Hápke, *anf. arb.*, s. 68, 71.

Hvis det lykkedes at sætte Sigbrit i forbindelse med de sværmerier for lutherske eller zwinglianske riter, der havde været udbredt i Christian II's omgivelser, kunne man, som kejseren udtrykte det, blive hende kvit.

Mens Karl V i Regensburg gjorde sig disse overvejelser, har Vilvorde-fængslet givetvis været et højst uhyggeligt opholdssted. Det er ikke blevet mindre uhyggeligt, efter at nederlandske gesandter den 9. juli 1532 havde sluttet en traktat med den danske regering, der sikrede handelsflåden en uhindret passage af Øresund mod, at Nederlandene prisdav Christian II.¹⁶¹ Umiddelbart efter at gesandterne var vendt tilbage til Nederlandene med glædesbudskabet, blev Heinrich van Antwerpen henrettet og begravet i uindviet jord.¹⁶² For os, der har fulgt Sigbrits politiske løbebane på jævn og nøgtern vis, er det en uønsket effekt at se den ende brutalt på bålet eller pinebænken. Vi sætter vor lid til, at hun måske kan være udåndet af sindsbevægelse eller skrøbelighed i sit fangehul, inden Allens grufule spådom fuldbyrdes.

Summary:

TWO INQUIRIES INTO THE REIGN OF CHRISTIAN II

1. *Erik Valkendorf's Manuscript on the Finmark*

It has previously been assumed that the Latin description of the Finmark composed by the Norwegian archbishop, Erik Valkendorf, was sent to the Medici-Pope Leo X – an assumption that is based on a statement by the historiographer Olaus Magnus. An analysis of the manuscript, however, shows that it must have been conceived after Leo's death, while the exiled archbishop was staying in Rome from February–November 1522. To judge from certain internal criteria, the description of the Finmark must have been written in Rome. This is also in accordance with the entire situation of the archbishop. The new Pope Hadrian VIth was an old acquaintance of his, and presumably it was during the waiting period before Hadrian's arrival that the manuscript came into being.

2. *Sigbrit relatrix*

The history of Denmark during the 16th century reveals something so rare as a woman "statesman". From 1519–1523, Sigbrit Villoms, whose daughter (d. 1517) had been Christian II's mistress, was unquestionably in charge of the government. Not only was she the King's chief advisor, but she also appeared in public as the head of administration, controlled the fitting out of the fleet and negotiated with foreign powers. Thus it is characteristic that the important office of chancellor remained unoccupied during the period 1520–22, when she was at the height of her power.

This paper aims to provide a more detailed account of the background for Sigbrit's political activity, while the appendix deals with the reported circumstances of her death in the Netherlands in 1532. The starting-point of her career was undoubtedly her acceptance by the King and Queen as member of the family, which – after her daughter's death – was based on her medical insight, her supervision of the Queen's childbirth and the upbringing of the Royal children, and the King's devotion to her in general. More-

¹⁶¹ Sst., s. 69 f.; Danmark-Norges Traktater I, udg. af L. Laursen. Kbh. 1905, s. 124–29.

¹⁶² R. Häpke, *anf. arb.*, s. 76 f.

sig mere indirekte, men nok så tydeligt. Både den nederlandske regering og ærkebiskoppen af Bremen sendte hende kostbare gaver.¹⁴⁷

Et gehørs karakter er blevet bestemt, dets omfang har vi vejet og målt, men med indholdet lå det straks vanskeligere. Det omtvistede blodbad og adskillige andre vægtige Christian II-problemer har vi enten kun strejft eller helt forbigået. Hanefjed, i historien og andre steder, bør imidlertid ikke foragtes.

APPENDIX

I sin skarpsindige redegørelse for Sigbrits sidste år påpegede C. F. Allen, at hun tilsyneladende sad fængslet i Gent i slutningen af maj 1531, idet en samtidig optegnelse ganske kort refererer til et forhør, hun blev underkastet her.¹⁴⁸ Allen henviste videre til en ytring af Henrik VIII, der sigter til hendes pågribelse. Her til må føjes tre breve fra kejser Karl V, der nærmere belyser omstændighederne ved Sigbrits endeligt. Det kan synes morbidt og pinagtigt at grave yderligere oplysninger frem om en falden storheds lidelser. På den anden side må det være legitimt at sprede klarhed over dette, et af historiens talrige dunkle, små punkter, så vidt det nu er muligt. Allen ytrede i sit værk en formodning om, at der en gang i fremtiden ville dukke oplysninger op, om at Sigbrit var blevet brændt på bålet. Vel har dette — endnu — ikke været tilfældet, men retningen af Allens intuition har dog foreløbigt kunnet bekræftes.

Det vil være bekendt, at Christian II's Norgestogt i efteråret 1531 kom i stand ved selvtægt, idet de hollandske byer, der havde kautioneret for dronning Elisabeths medgift, afpressedes midler til at gennemføre togtet.¹⁴⁹ Hovedmanden bag dette overgreb var kongens admiral, junker Heinrich van Antwerpen. Det er ligeledes velkendt, at togtet var alt andet end vellykket.¹⁵⁰ I sin nød valgte Christian II at sende flere af sine vigtigste rådgivere og blandt disse Heinrich van Antwerpen tilbage til Nederlandene for at skaffe forstærkninger.¹⁵¹ Her blev junker Heinrich imidlertid i april 1532 fængslet og anklaget for højforræderi i forbindelse med selvtægten.¹⁵² Den kejserlige regering havde på dette tidspunkt travlt med at distancere sig fra Christian II, hvis hovedkulds foretagende nu truede hele Østersøhandelen med ruin, idet den danske regering i forståeligt nødværge indtil videre havde spærret Øresund for hollandske skibe.

Det er denne spændte situation, selvtægten og dens skæbnesvangre følger, der er baggrunden for, at kejser Karl i egen person beskæftigede sig med Christian II's tilhængere i Nederlandene. Fra Regensburg gav han den 2. maj 1532 ordre til, at Heinrich van Antwerpen skulle underkastes skarp justits, og pinebænken

¹⁴⁷ O. Nübel, *anf. arb.*, s. 86; M. Venge, *Bondekær eller tyrann*, s. 13 f., jf. C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie* 2, s. 328.

¹⁴⁸ C. F. Allen, *De tre nordiske Rigers Historie* 5, s. 288 ff.

¹⁴⁹ A. Heise, *Kristiern den anden i Norge og hans Fængsling*, s. 11 ff.

¹⁵⁰ Udover Heises bog kan henvises til Gottfried Wentz, *Christian II's Vinterfelttog i Vigen 1532*. HT 10. r. III.

¹⁵¹ A. Heise, *anf. arb.*, s. 42.

¹⁵² *Sst.*, s. 91.

om fornødent tages i brug. Videre hedder det: »Det vil være godt at vide, om han kender noget til den gamle kvinde, som er i Vilvorde, for hvis han gør, kan man slippe af med hende, hvilket vil være en fordel, hvis loven tillader det«. ¹⁵³ I en egenhændig skrivelse fra den følgende dag indskærpes yderligere, at junker Heinrich skulle forhøres om den gamle kvinde og andre af Christian II's folk. ¹⁵⁴ Endelig foreligger der et brev fra den 10. juni, hvori kejseren omtaler flytningen af Heinrich van Antwerpen til et andet fængsel. Han fraråder i den anledning at anbringe ham i Vilvorde, »for at han ikke skal høre om kvinden, der er i forvaring der«. ¹⁵⁵

Der kan næppe være tvivl om, således som Rudolf Hápke umiddelbart formodede, at den fængslede gamle kvinde har været Sigbrit. Allerede ud fra optegnelser i München-samlingen om flere kostbarheder, Sigbrit havde deponeret, men som ikke er blevet indløst, ¹⁵⁶ kunne man næsten slutte, at hun måtte være kommet ulykkeligt af dage. Om den præcise døds måde skal vi undlade at udtale os, men Karl V's ytringer varslar unægteligt ilde.

Kejserens ildhu skyldtes nemlig ikke blot vreden over selvtægten, men også trosiver. I slutningen af 1520'erne var de religiøse modsætninger i det tyske rige blevet skærpet. På rigsdagen i Speyer i 1529 udtrykte de luthersk sindede stænder for første gang en samlet protest mod det katolske flertal, og i februar 1531 dannedes det schmalkaldiske forbund til beskyttelse af lutheranerne. Overfor denne udvikling reagerede kejseren med en stram, rigoristisk religionspolitik. Navnlig var det ham magtpåliggende at dæmme op for den reformatoriske bevægelse i selve Nederlandene. Allerede 1528–29 blev der slået hårdt ned på de lutherske sympatisører i Christian II's omgivelser. Hans Mikkelsen og flere andre af kongens folk fængsledes, og en enkelt af dem, Vilhelm van Zwolle, Sigbrits svend, som vi tidligere har mødt, blev brændt på bålet for sine kætterske anskuelser. ¹⁵⁷ I 1530 måtte Christian II under ydmygende former foretage sit bekendte knæfald i Innsbruck, hvorved han vedkendte sig sin forbliven ved den katolske tro. ¹⁵⁸ Da Marie af Ungarn, Karl V's søster, i januar 1531 indsattes som statholder i Nederlandene, indskærpede kejseren hende, at hun i sit styre skulle iagttage den strengeste katolske ortodoksi. ¹⁵⁹

Det er utvivlsomt denne atmosfære af inkquisition og kætterforfølgelse, der skinner igennem Karl V's bemærkninger. Sigbrit, der tilsyneladende allerede sad fængslet i maj 1531, kan næppe have taget del i udrustningen af det famøse flådetogt. De oplysninger om hende, som kejseren ønskede fravristet Heinrich van Antwerpen, må have drejet sig om religionen. Vi hører udtrykkeligt, at han blev underkastet forhør af særlige kommissærer om sit forhold til Luthers lære. ¹⁶⁰

¹⁵³ R. Hápke, *Niederländische Akten und Urkunden I*. München/Leipzig 1913, s. 27. – Denne henvisning skylder jeg dr. phil. Ole Feldbæk.

¹⁵⁴ Sst., note 1.

¹⁵⁵ Sst., s. 57.

¹⁵⁶ M. Venge, *Bondekær eller tyran*, s. 21, 23, 42 f.

¹⁵⁷ C. F. Allen, *Aktstykker*, s. 314, 500, 537–42.

¹⁵⁸ Karl Brandi, *Kaiser Karl V*. 7. Auflage, München 1964, s. 252.

¹⁵⁹ Sst., s. 267.

¹⁶⁰ R. Hápke, *anf. arb.*, s. 68, 71.

Hvis det lykkedes at sætte Sigbrit i forbindelse med de sværmerier for lutherske eller zwinglianske riter, der havde været udbredt i Christian II's omgivelser, kunne man, som kejseren udtrykte det, blive hende kvit.

Mens Karl V i Regensburg gjorde sig disse overvejelser, har Vilvorde-fængslet givetvis været et højst uhyggeligt opholdssted. Det er ikke blevet mindre uhyggeligt, efter at nederlandske gesandter den 9. juli 1532 havde sluttet en traktat med den danske regering, der sikrede handelsflåden en uhindret passage af Øresund mod, at Nederlandene prisdav Christian II.¹⁶¹ Umiddelbart efter at gesandterne var vendt tilbage til Nederlandene med glædesbudskabet, blev Heinrich van Antwerpen henrettet og begravet i uindviet jord.¹⁶² For os, der har fulgt Sigbrits politiske løbebane på jævn og nøgtern vis, er det en uønsket effekt at se den ende brutalt på bålet eller pinebænken. Vi sætter vor lid til, at hun måske kan være udåndet af sindsbevægelse eller skrøbelighed i sit fangehul, inden Allens grufule spådom fuldbyrdes.

Summary:

TWO INQUIRIES INTO THE REIGN OF CHRISTIAN II

1. *Erik Valkendorf's Manuscript on the Finmark*

It has previously been assumed that the Latin description of the Finmark composed by the Norwegian archbishop, Erik Valkendorf, was sent to the Medici-Pope Leo X – an assumption that is based on a statement by the historiographer Olaus Magnus. An analysis of the manuscript, however, shows that it must have been conceived after Leo's death, while the exiled archbishop was staying in Rome from February–November 1522. To judge from certain internal criteria, the description of the Finmark must have been written in Rome. This is also in accordance with the entire situation of the archbishop. The new Pope Hadrian VIth was an old acquaintance of his, and presumably it was during the waiting period before Hadrian's arrival that the manuscript came into being.

2. *Sigbrit relatrix*

The history of Denmark during the 16th century reveals something so rare as a woman "statesman". From 1519–1523, Sigbrit Villoms, whose daughter (d. 1517) had been Christian II's mistress, was unquestionably in charge of the government. Not only was she the King's chief advisor, but she also appeared in public as the head of administration, controlled the fitting out of the fleet and negotiated with foreign powers. Thus it is characteristic that the important office of chancellor remained unoccupied during the period 1520–22, when she was at the height of her power.

This paper aims to provide a more detailed account of the background for Sigbrit's political activity, while the appendix deals with the reported circumstances of her death in the Netherlands in 1532. The starting-point of her career was undoubtedly her acceptance by the King and Queen as member of the family, which – after her daughter's death – was based on her medical insight, her supervision of the Queen's childbirth and the upbringing of the Royal children, and the King's devotion to her in general. More-

¹⁶¹ Sst., s. 69 f.; Danmark-Norges Traktater I, udg. af L. Laursen. Kbh. 1905, s. 124–29.

¹⁶² R. Häpke, *anf. arb.*, s. 76 f.